

Vilniaus universitetas
Lietuvių kalbos institutas
21-oji tarptautinė Jono Jablonskio konferencija
2014-10-03

Šiuolaikinės kalbos tyrimai ir problemos

TEZĖS

Precedentinių fenomenų transformacija spaudoje antraštėse

Precedentinis fenomenas (PF) – kalbinis (ar kultūrinis) etalonas, įeinantis į kognityviosios bazės sudėtį, atliekantis konceptualiosios metaforos funkciją bei galintis tapti situacijos simboliu. Tai pakankamai nauja kognityviosios lingvistikos diskurso sritis, plėtojama rusų lingvistų. Vakarų lingvistikoje šis fenomenas gretinamas (tačiau netapatinamas) su intertekstualumo teorija. Viena elementariausių skirčių: jei intertekstualumo pagrindu laikomas tekstas ar kitas kūrybinės veiklos produktas, pasižymintis tikslia autoryste, tai kai kurių *precedentinių fenomenų* – precedentinio posakio (kurio šaltinis – tautosaka), precedentinės situacijos (pvz. istorinio įvykio) (tiek savarankiškų PF, tiek ir apeliuojančių į PT kalbinius vienetus) negalima laikyti kategoriškai intertekstualiais. Atsižvelgiant į PF pritaikomumą įvairiuose komunikacijos diskursuose bei jų imperatyvų poveikį auditorijai, precedentiškumas kelia mokslinį interesą.

Pranešimo objektas – precedentiniai fenomenai (PF). Aptariama tiriamoji medžiaga – interneto spaudoje straipsnių antraštės. Pranešime apžvelgiama precedentinių fenomenų teorija bei pagrindinės jos sąvokos, apibrėžiamas jos santykis su intertekstualumo teorija ir diskurso analize. Aptariama fenomeno (PF) aktualizacijos straipsnių antraštėse specifika ir santykis su kuriamo diskurso (straipsnio) tekstu. Empiriniai duomenys suklasifikuoti pagal transformacijos tipus: ryšio su tekstu-šaltiniu (priminimas, tiesioginė citata, kvazicitata, aliuzija ir tęsinys) ir semantiniu-struktūriniu požiūriu (transformacija, suardanti precedentinio vieneto struktūrą ir jos nekeičianti). Susintetinta tiriamoji medžiaga analizuojama taikant kognityviosios lingvistikos bei retorikos instrumentariją.

PF galima traktuoti kaip emocinio-kognityviojo lygmens argumentus, tad nieko keista, kad emocinio poveikio siekiančios, neretai kruopščiau nei pats straipsnio turinys rengiamos ir kartais ties propagandos riba balansuojančios straipsnių antraštės – vienas dažnesnių PF aktualizavimo diskursų. Skirtingai nei kituose diskursuose (pvz. reklamose), antraštėse PF aktualizuojamas, išskiriamas bei tiriamas platesniame (visos antraštinės frazės) kontekste, interpretuojamas hermeneutiškai – viso straipsnio kontekste.

Aleksejus Andronovas

Sankt Peterburgo valstybinis universitetas

Fonologija kaip (ne)atskiras mokslas

Naujo fonologijos mokslo aiškinimą Nikolajus Trubeckojus pradeda nuo Ferdinando de Sosiūro kalbos sistemos (*langue*) ir kalbėjimo akto (*parole*) dichotomijos (Trubetzkoy 1939: 5–6), bet fonologijos skirtumą nuo fonetikos daugiausia iliustruoja samprotavimais apie skiriamąją garsų funkciją, nors tai yra tik viena iš minėtos dichotomijos pasekmių, o ne jos esmė. Šis aiškus argumentas netrukus padarė naujam mokslui meškos paslaugą, nes vieni suprato jį kaip fonologijos ribotumą (ji studijuojanti tik dalį, o fonetika – „visus“ garsus), kiti – kaip jos antrinę vietą (pradžioje suregistruojamos „visos“ fizinės garsų charakteristikos, paskui pagal jas išskiriami diferenciniai požymiai). N. Trubeckojaus įspėjimai apie tai, kad instrumentinės fonetikos metodai „visiškai neliečia fonologijos uždavinių, nes kalbos sistema yra už „mato ir skaičiaus“ ribų“ (1939: 12), daugelio yra ignoruojami. Praktiškai atmestas yra ir mokslininko propaguotas fonologijos ir fonetikos kaip dviejų atskirų mokslų supratimas – jos skelbiamos „bendro fonetikos mokslo“ aspektais. Šis deklaravimas yra paliaubos, kuriose fonologijai skirta priklausoma padėtis, stabdanti jos teorinį ir metodologinį vystymąsi.

Naujagimė fonologija turėjo vidinių ir išorinių priešų. Kuriant naują mokslą net jo autoriams buvo sunku atsikratyti tradicinių pažiūrų, todėl fonologijos klasikams pagrįstai prikišamas rėmimasis fonetinėmis garsų savybėmis. Skeptikus savo ruožtu tenkino intuityvi fonologinė analizė, nuo seno sudaranti pagrindą fonetikos tyrimams, ir tai neskatino suprasti naujo mokslo siekimų. Ryškesnė priešprieša galėtų padėti apsaugoti fonologiją nuo instrumentinės fonetikos ekspansijos, kurią techninis progresas padarė daug patrauklesnę. Grynoji fonetika be fonologinės analizės netektų orientyro ir atitrūktų nuo kalbos, bet fonologija visai gali išsiversti be instrumentinės fonetikos pagalbos (plg. mirusių kalbų sistemų studijas – apie tai jau Saussure 1916: 31). Puikus tokios nepriklausomos fonologinės analizės pavyzdys yra A. Girdenio priebalsių klasifikavimas (2003: 178–191).

Įvesdamas fonemos sąvoką, J. Boduenas de Kurtenė apibūdino ją kaip „psichinį garso ekvivalentą“, kaip „vientisą fonetinį vaizdinį“ (Baudouin de Courtenay 1899a: 788), kalbančio žmogaus atžvilgiu fonema yra „fonetinis ketinimas“ (Baudouin de

Courtenay 1899b: 794). Tai yra visiškai adekvatus fonemos apibrėžimas psicholingvistikos požiūriu. Kalbininkai, kritikavę Bodueną už psychologizmą, reikalavo grynai lingvistinio fonemos apibrėžimo ir grindė jį kalbos vienetų funkcinė analize. Ši problema yra susijusi su kalbos ir mąstymo santykiu: stebėjimui ir analizei prieinamos kalbinių vienetų savybės yra jų – kaip žmogaus sąmonėje egzistuojančios kalbos sistemos elementų – prigimties atspindys, bet tos prigimties suvokimas ir konkretūs bruožai susiformuoja kartu su mąstymu, žmogui įsisavinant kalbą. Lingvistika nestudijuoja žmogaus mąstymo tiesiogiai, bet gali (dažnai neturi kitos išeities) pasinaudoti psicholingvistikos duomenimis (plg. A. Parkerio darbus apie psichoakustinį balsių panašumą: 1971, 1974). Fonologinė analizė prasideda ne nuo fizinio garsinio signalo, bet nuo lingvistinės medžiagos – žmogaus interpretuoto teksto, jo sudarytos preliminarios fonologinės transkripcijos (Касевич 1983: 17). Kalbos vartotojo gebėjimas tokią transkripciją pateikti nėra modeliuojamas kalbotyros metodais, jis tiesiog priimamas kaip duotybė.

N. Trubeckojaus teiginys, kad „fonetinis konkrečios kalbos aprašas turi būti priimtas kaip [fonologinio aprašymo] išeities taškas ir materialinė bazė“ (1939: 17) gali būti metodologiškai klaidinantis. Jį reikia suprasti ne kaip tikslių instrumentinių duomenų apie kalbos garsus reikalavimą, o kaip būtiną medžiagą teikiančio informanto kalbinės kompetencijos pakankumą. Remiantis abstrakčios kalbos sistemos ir konkrečios jos realizacijos kalbėjimo aktu dichotomija, nesunku suprasti, kad spręsti apie fonologinę sistemą iš garsų fonetinių ypatybių būtų tiek pat ydinga, kaip spręsti apie žodžių semantinę struktūrą tyrinėjant jais žymimus tikrovės objektus (plg. Trubetzkoy 1939: 6).

Jerzy Bartmiński
Instytut Sławistyki PAN
Instytut Filologii Polskiej UMCS

Style as a Sign and Derivation

The conception of style adopted here has arisen in semiotics (in the work of Mikhail Bakhtin and Renata Mayenova): it situates style in the series language -> language variants -> styles -> genres. Style is defined here as a supra-textual sign structure, where the *signifié* are values, arranged in a certain order, and the *signifiant*, i.e. the textual exponents of the values, are language elements from various levels of its structure: phonetic, morphological, lexical, semantic, textual. They are all relativized to the speaking subject. The same values can be coded by means of different linguistic means and the reverse: the same means can function as exponents of different values.

The values of style include: (1) the assumptions concerning the mode of the world's existence and the type of rationality of the people engaged in communication; (2) the assumed viewpoint and the resultant worldview; (3) the communicative intentions of the speaker with regard to the addressee; (4) the stylistic principles accepted (e.g. the principle of clarity in academic style, which facilitates a verification of claims).

The formal exponents include manifestations of style (i.e. the "positive" features that serve to reveal stylistic principles, e.g. defining and arranging meanings as manifestations of clarity; the features pertain to specific values of style) and signals (i.e. "distinctive" features such as versification in poetry, articles and clauses in legal style, footnotes in academic style).

On the basis of his research on the language of Polish folklore as poetic style in relation to colloquial peasant dialects (i.e. colloquial style), the author presents his own conception of style derivation. An identification of regular differences between them has paved the way to the hypothesis of the derivational nature of style. It is proposed that poetic style be treated as derivative, secondary in relation to colloquial style as its derivational basis and background. Derivation of style first engages the values of style and then its exponents, the latter being linguistic or extra-linguistic

(situational, cultural). Style acquires its linguistic side when linguistic manifestations of stylistic categories and linguistic signals of style are shaped.

**Pašcilmes vārdu un aizguvumu
terminoloģiskā sinonīmija literatūrzinātnē**

1. Viena no iezīmēm latviešu literatūrzinātnes terminoloģijā ir būtiska sinonīmijas mazināšanās. Sinonīmiju jeb absolūto sinonīmiju veido terminu pāris, kurā vienu un to pašu jēdzienu mēdz nosaukt gan ar pašcilmes vārdu, gan aizguvumu, piemēram, *uzsvars – akcents, pārnesums – enžambemens, kāpinājums – gradācija, pretstats – kontrasts, atmiņas – memuāri, piedziedājums – refrēns*.

2. Terminoloģiskā sinonīmija skatāma kontekstā ar vārdu cilmes jautājumu. Visaptverošu pētījumu par pašcilmes un aizguvumu proporcionalitāti latviešu terminoloģijā nav. Ir zināmi atsevišķu nozaru pētījumos minētie dati, kas liecina, ka aizguvumu terminoloģijā ir apmēram 30–50 %. Lai iegūtu ticamus datus par pašcilmes un aizguvumu proporcionalitāti kādas nozares terminoloģijā, jautājums jāskata hronoloģiski, jo terminoloģijas attīstības agrīnajos posmos pašcilmes vārdu īpatsvars ir lielāks nekā jaunākajā posmā.

3. Lai konstatētu pašcilmes vārdu un aizguvumu proporcionalitāti literatūrzinātnes terminoloģijā un raksturotu tās attīstības tendenci, veikts neliels lingvistisks eksperiments ar datu statistisko apstrādi. Salīdzināšanai izvēlēts, no vienas puses, nosacīts laikposms literatūrzinātnes terminoloģijas attīstības sākotnē (19. gadsimta beigas–20. gadsimta sākums), kur terminu kopa ņemta no pirmajām latviešu poētikas grāmatām, un, no otras puses, terminu kopa no literatūras mācību grāmatām simts gadus vēlāk (20. gadsimta beigas–21. gadsimta sākums). Pirmajā grupā ekscerpēti 590 terminu, otrajā – 1117 terminu. Iegūto datu statistiskā apstrāde ļauj secināt, ka pirmajā periodā pašcilmes un aizguvumu proporcija ir 4 : 3, bet otrajā – 1 : 3. Latviešu pirmo poētikas teorijas grāmatu veidošanās laikā pašcilmes vārdi terminu funkcijā bija pārsvarā, turpretī mūsdienu terminoloģiskajā kopainā tie veido vairs tikai vienu trešdaļu no kopskaita.

4. Aizguvumu īpatsvara straujo palielināšanos aizvadītajos simt simtdivdesmit gados var skaidrot ar valodas attīstības procesu, kurā absolūtā sinonīmija cilmes aspektā ir gandrīz zudusi, jo agrākā pašcilmes termina vietā

mūsdienās tiek lietots aizgūvums, piemēram, *vienruna – monologs, divruna/saruna – dialogs, pievārds – epitets, sešmērs – heksamētrs, saīsinājums – elipse, vārdu maiņa – metonīmija, priekšruna – prologs, dzīves apraksts – biogrāfija, bēdu luga – traģēdija, joku luga – komēdija, vēstuliskā izteika – epistolārs naratīvs.*

5. Sinonīmija sastopama jau kopš rakstniecības teorijas pirmsākumiem, bet īpaši raksturīgi tā atklājas pirmajās latviešu poētikas grāmatās 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā, piemēram, Ernesta Dinsberga „Metrika” (1890), Jura Kalniņa „Latviešu rakstniecības teorija” (1892), Augusta Brača „Rakstniecības teorija” (1906). Sinonīmisko terminu pieraksts veidots vai nu lietojot saikli „jeb”, piemēram, *poēzija jeb dzeja, akcente jeb balss svars, proza jeb runīgs rakstiens, balādes jeb stāstu dzejas, cezūra jeb grieziens, vārdu maiņa jeb metonīmija, cēliens jeb akts*, vai arī izmantojot iekavas un vienādības zīmes, piemēram, *satīriska (izzobojošs), rindes (sklaudi), dzīves apraksts (biogrāfija), konflikts (pretruna), hiperbola (=pārspīlējums), kalambūrs (=vārdu rotaļa)*. Turklāt pašcilmes vārds dažreiz minēts kā pirmais, bet dažreiz – nē.

6. Domājams, ka svešvārdi likušies pārāk sarežģīti un nesaprotami, lai tos veiksmīgi adaptētu latviešu valodā, tāpēc veidoti un meklēti latviskas cilmes ekvivalenti, piemēram, E. Dinsbergs pantmēru nosaukumiem veido tādas sinonīmu pārus kā *spondejus (līdz garš), trocheus (kritējs), jambus (lēcējs), daktilus (pirksta sitiens jeb rikšotājs), anapest (uzlēcējs), amfimakars (stiprkājis)* u. c. Šāds terminoloģiskais risinājums pantmēru nosaukumos saglabāts vēl 20. gadsimta pirmajos gadu desmitos, piemēram, Kārļa Dziļlejas „Poētikā” (1920) konstatējami līdzīgi terminu sinonīmi – *amfibrachijs (=vājkājis), daktilis (=pirksts), spondejs (=vienādi garš)* u. c.

7. 20. gadsimta 20. gados terminoloģiskā sinonīmija atklājas galvenokārt tēlainās izteiksmes līdzekļu un stila figūru nosaukumos, piemēram, *perifrāze – apraksts, epanartoze – atņēmiens, antitēze – pretība, alūzija – pieskaņojums, hiperbola – pārspīlējums, kalambūrs – vārdu rotaļa*. Savukārt 30. gados iezīmējas jauna tendence – atteikties no sinonīmijas, kur vien tas iespējams, tas pamanāms tādos izdevumos kā Kārļa Kārkliņa „Rakstniecības teorija” (1932), Kārļa Kurcalta „Ievads drāmas teorijā” (1934), Annas Bērzkaines „Pamatjēdzieni par tautas dzeju” (1937) u. c. Atsevišķi autori – arī K. Kārkliņš un K. Kurcalts – priekšroku dod aizgūvumam, tam līdzās vairs neminot pašcilmes vārdu, piemēram, *anapests, epitets, jambus, metafora, trops, konflikts, monologs*. Turpretī citi autori līdzīgi kā

A. Bērzkalne izvēlas lietot galvenokārt tikai pašcilmes vārdu bez aizgūtā ekvivalenta, piemēram, *divpēda* ‘dipodija’, *glezna* ‘metafora’, *nesaistīta valoda* ‘neritmiska valoda’, *saistīta valoda* ‘ritmiska valoda’, *sastinguši izteicieni* ‘frazēoloģismi’.

8. 20. gadsimta 50.–70. gados absolūtā sinonīmija terminoloģijā kopumā ir mazinājusies. Kā redzams terminu vārdnīcās, raksturīgākie sinonīmu pāri, kas galvenokārt saglabājušies no iepriekšējiem posmiem, ir *akcents* – *uzsvars*, *enžambemens* – *pārnesums*, *gradācija* – *kāpinājums*, *kontrasts* – *pretstats*, *memuāri* – *atmiņas*, *peizāža* – *ainava*, *poēzija* – *dzeja*, *refrēns* – *piedziedājums*, *strofa* – *pants*, *versifikācija* – *vārsmojums*. Aktīvi tiek lietoti arī sinonīmu pāri, kas nosauc pantā apvienoto rindu skaitu: *divrinde* – *distihs*, *trīsrinde* – *terca*, *četrinde* – *kvarta*, *piecride* – *kvinta*, *sešrinda* – *seksta*, *septiņrinda* – *septima*, *astoņrinda* – *oktāva*, *deviņrinda* – *nona*, *desmitrinda* – *decima*. Jāpiebilst, ka pašcilmes salikteņatvasinājums ne vienmēr terminoloģiski precīzi atbilst aizguvumam, piemēram, ne visas astoņrindes ir oktāvas, ne visas desmitrindes ir decimas. Savukārt krievu valodas kā dominējošās kontaktvalodas ietekmē minētajā laikā parādās jauni „sinonīmu pāri”, kas patiesībā veido terminoloģijas izkropļojumus, jo semantiski tos nevar identiskot, piemēram, *īsa stāsts* – *novele*, *teiksmā* – *lēģenda*, *trīsrinda* – *tercets*.

9. 20. gadsimta otrās puses literatūrzinātnes pētījumos un teorētiskajā materiālā absolūtā terminu sinonīmija tiek lietota tikai atsevišķos gadījumos. Taču bieži vien terminam aiz saikļa „jeb” seko cits termins kā paskaidrojums vai izteiksmīgāks nosaukums, izmantojot citus valodas līdzekļus, līdz ar to sinonīmija ir visai nosacīta, piemēram, *eposs jeb varoņpoēma*, *fabula jeb faktu sižets*, *makrouzbūve jeb ārējā kompozīcija*, *mikrouzbūve jeb iekšējā kompozīcija*.

10. Pētījums par terminu lietojumu mācību līdzekļos 20. gadsimta beigās un 21. gadsimta sākumā rāda, ka terminu sinonīmija ir samazināta līdz minimumam, saglabāti vien tādi tradicionāli sinonīmu pāri kā *brīvā dzeja* – *verlībrs*, *pants* – *strofa* (kā zināms, par šo terminu sinonīmisku lietojumu literatūrzinātnieku domas dalās), *pārspīlējums* – *hiperbola*, *pretstata paņēmiens* – *kontrasta paņēmiens*, *uztakts* – *anagrūza* u. c. Bet kā absolūtie sinonīmi joprojām aktīvi funkcionē tādi termini, kuros sinonīmija cilmes aspektā izpaužas tikai kādā vienā vārda komponentā, piemēram, *jaunromantisms* – *neoromantisms*, *pēcimpresionisms* – *postimpresionisms* u. tml.

11. Par vienu no jaunākajiem sinonīmu pāriem uzskatāms *vēstījums/stāstījums* – *naratīvs*, arī *vēstītājs/stāstītājs* – *narators*, lai gan latviešu

literatūrzinātnieki (piemēram, Renāte Kārklīņa, Jānis Ozoliņš, Inguna Sekste, Olga Senkāne) atzinuši, ka ar naratoloģiju saistīto terminu izpratnē un lietojumā latviešu valodā vienprātība nav panākta. Līdz ar to teorijas un terminoloģijas skaidrošanā un lietošanā notiek tāda kā atgriešanās pie sinonīmijas, un pieraksta veids kļuvis komplicēts: atkal tiek izmantoti ne tikvien vairāki lingvistiskie līdzekļi – saiklis „jeb”, oriģinālvalodas citējumi, etimoloģija, ekvivalenti citās valodās – bet arī dažādi grafiskie palīglīdzekļi – iekavas, slīpsvītra, pēdiņas, slīpinājums. Ieskatam doti daži citējumi no viena avota, t. i., Ingunas Sekstes raksta „Naratoloģija” vienā no jaunākajām literatūrzinātnes grāmatām „Mūsdienu literatūras teorijas” (2013):

Latviešu valodā neskaidrības sākas, jau nosaucot naratoloģijas pētījumu objektu – vai tas ir naratīvs (latīņu val. *narrare* – stāstīt, ziņot, vēlreiz pārskatīt; *narro* – stāsts), vēstījums vai stāstījums. Kamēr skaidrība nav ieviesusies un tiek lietoti dažādi termini, šī apskata ietvaros tiks paturēts termins „naratīvs” un no tā atvasinātie termini „narators” u. c., kā arī, lai izvairītos no atkārtošanās, „vēstījums” un „vēstītājs” tādā pašā nozīmē kā „naratīvs” un „narators”. (176)

Būtiski ir, ka notikumu attēlojums no vēstītāja/naratora nokļūst pie uztvērēja (naratējamā). Narācijas akts ir komunikatīvs akts jeb, ņemot talkā semiotisko komunikācijas pamatmodeli, tajā vienmēr ir sūtītājs (mūsu gadījumā – narators), ziņojums un saņēmējs (lasītājs). (176–177)

Tagad tiek ieviests termins *narratee* (franču val. *narrataire*), kam latviskais ekvivalents varētu būt „naratējamais” (latviešu valodā nereti lieto arī terminu „narators”, kas pārņemts no krievu mūsdienu naratoloģijā lietotā „*наррататор*”). (189)

12. Ir pamats apgalvot, ka absolūtā sinonīmija, kas bija tik ļoti izplatīta parādība literatūrzinātnes terminoloģijas attīstības pirmajos posmos, ir kļuvusi par nebūtisku iezīmi jaunākajā laikā, izņemot atsevišķus gadījumus, kā tikko aplūkotajā piemērā. Mūsdienu terminoloģijā, aizgūstot jaunu vārdu termina funkcijā, tas parasti tiek absolūti adaptēts latviešu valodas sistēmā un galvenokārt lietots bez pašcilmes ekvivalenta. Tas arī galvenokārt nosaka izmaiņas proporcionalitātē – aizguvumu pārsvara palielināšanos pār pašcilmes terminiem.

Šiuolaikinės lietuvių vaikų prozos personažų vardai, kilę iš augalų pavadinimų

Lietuvių vardyne turime daugybę asmenvardžių, siejamų su augalų pavadinimais. Z. Zinkevičius monografijoje „Lietuvių asmenvardžiai“ (2008) nurodo, kad tokių asmenvardžių priskaičiuojama per 600. Augalai, davę pradžią tokiems asmenvardžiams, yra labai įvairūs. Tai medžiai, krūmai, javai, daržovės, gėlės, uogos, žolės ir kt. Taigi nieko keisto, kad ir šiuolaikinės lietuvių vaikų prozos kūrėjai savo knygose taip pat vartoja nemažai personažų vardų, siejamų su augalų pavadinimais. Tyrimui tikriniai veikėjų vardai rinkti iš XXI a. lietuvių autorių vaikų prozos kūrinių. Perskaičius beveik 200 vaikams ir paaugliams skirtų knygų, 28 autorių 41 prozos kūrinyje rasti 86 skirtingi personažų vardai, siejami su augalų pavadinimais. Didžiausią šių vardų dalį sudaro asmenvardžiai (39 vardai). 19 vardų pavadinti įvairūs gyvūnai (naminiai gyvuliai, paukščiai, miško žvėrys, žuvis, ropliai, vabzdžiai ir kt.); 28 vardais pavadintos įvairios mitinės (raganos, kaukai, undinės) ir pačių autorių sugalvotos būtybės (gugeliukai, liūtažiurkės, nuotykiautojai ir kt.). Pranešime bus aptariamas onimizacijos procesas – bendrinių žodžių virtimas tikriniais vardais; taip pat analizuojami personažų vardų darybos būdai ir formantai, nustatytos dažniausios pamatiniais žodžiais einančios lekšemos, aptarta tokių vardų funkcija grožiniuose tekstuose. Pranešime bus analizuojami tik tie vardai, kurie turi akivaizdžius ir kalbančiųjų lengvai suvokiamus motyvacinius požymius.

Pastebėta, kad vaikų prozos tekstuose daugiau vartojama pirminių vardų (daugiau nei 70); vedinių fiksuota tik 13. Įvardydami kūrinio veikėjus, atrinktų tekstų autoriai dažniausiai renkasi žydinčių, išvaizdžių augalų pavadinimus (pavyzdžiui, *bijūnas, lelija, petunija, ramunė, rododendras, rūta, tulpė, žibutė* ir pan.). Onimizacijos procese populiarūs ir įvairių vaistažolių (*ajeras, alijošius, arnika, debesylas, dilgėlė, jonažolė, mėta, raskila, valerijonas* ir pan.), medžių (*ažuolas, baobabas, eglė, liepa, vyšnia* ir kt.), krūmų (*vašoklis, radasta, šaltalankis* ir kt.), kambarinių augalų (*kalija, mirta, pelargonija* ir kt.), daržovių (*burokas, morka, pupa, rabarbaras* ir kt.), piktžolių (*dagys, usnis, viksva* ir kt.) pavadinimai. Populiariausi augalų pavadinimai, iš kurių lietuvių autoriai kuria personažų vardus – *alijošius*,

ažuolas, dilgėlė, lelija, liepa, mėta, morka, petunija, rožė, rūta, pelargonija, valerijonas. Šie augalų pavadinimai virtę personažų vardais daugiau nei vieno autoriaus kūrinys.

Grožiniuose tekstuose personažų vardai tampa viena pagrindinių priemonių kuriant ryškius, netikėtus veikėjų paveikslus. Vaikų prozoje rastas ne vienas pavyzdys, kai personažo vardas būna tiesiogiai susijęs su jo gyvenamąja vieta. Dar daugiau rasta vardų, siejamų su personažo veikla, profesija.

Net ir fragmentiškas šio kalbos sluoksnio tyrimas leidžia atpažinti kalboje vis dar slypintį senąjį gamtiškąjį lietuvių pasaulėvaizdį. Tokių personažų vardų įvairovė vaikų prozos tekstuose rodo ne tik pačių autorių, bet ir kalbos kuriamąsias galias, atskleidžia mūsų prozininkų fantaziją, žaismingumą.

Birutė Gudeliene
Lietuvių kalbos institutas

**Bibliinių vardų norminimo problemos Simono Daukanto ir Simono
Stanevičiaus *Epitome Historiae Sacrae* vertime ir dabar**

Tyrimo objektas – Charles'o François L'Homond'o parengtos knygelės *Epitome Historiae Sacrae* Simono Stanevičiaus (*Historyia szwenta*, 1823 m.) ir Simono Daukanto (*Epitome Historiae Sacrae*, 1838) vertimų bibliniai vardai.

Pirminis Stanevičiaus ir Daukanto *Zodrodžio* lietuviškosios leksikos ir lietuviškų antraščių vertimo šaltinis – prancūzų profesoriaus Charles'o François L'Homond'o (1727–1794) parengta knygelė *Epitome Historiae Sacrae*. Tai lotyniška Senojo Testamento santrauka, skirta šios kalbos besimokantiems mokiniam. Kartu su lotyniškais tekstais išspausdintas ir lotynų–prancūzų kalbų žodynėlis. Lietuvoje visus *Epitome Historiae Sacrae* leidimus parengė Vilniaus universiteto studentas, vėliau garsus bibliografas Ludwikas Sobolewskis (1791–1830). Pirmasis leidimas pasirodė 1809 metais. Kartu buvo pateiktas ir lotynų–rusų kalbų žodynas.

Jau minėto 1821 metų Ludviko Sobolewskio *Epitome Historiae Sacrae* leidimo tekstą į lietuvių kalbą 1823-iaisiais pirmasis išvertė Simonas Stanevičius. Knygelė buvo sudaryta iš 25 skyrelių, kurie užėmė 72 puslapius, su pridėtu lietuvių–lenkų kalbų žodynėliu („Słownik wyrazów użytych w tej księdze“), neidentišku originaliajam, L'Homond'o parengtam, lotynų–prancūzų žodynėliui (*Dictionnaire des mots employés dans cé livre*).

Antrasis minėto darbo vertėjas į lietuvių kalbą buvo Daukantas, gerokai vėliau parengęs jau minėtą mokomąjį dvikalbį lotynų–lietuvių žodyną ir greičiausiai naudojėsi vienu Sobolewskio parengtų leidimų. Kuriuo leidimu jis rėmėsi, iki šiol dar nenustatyta. Palyginimui pasakysime, kad Simono Daukanto *Epitome Historiae Sacrae* vertimo (1838) tekstas turi 63 puslapius.

Pranešime aptariama, koks yra kiekvieno autoriaus bibliinių vardų norminimo pobūdis, jie lyginami, nes nuo seno nusistovėjusios bibliinių vardų rašybos nebuvo, o senuosiuose raštuose vartoti tikriniai bibliniai vardai šiuo aspektu išsamiai analizuoti taip pat nebuvo.

Tyrimu atskleista:

1. Tikrinių vardų galūnių rašyba yra trejopa: balsiai išlaikomi, balsiai išmetami bei paliekama originali vardo forma.

Nesutrumpintos galūnės vartotos dažniausiai. Keletas pavyzdžių iš Stanevičiaus darbų, pvz.: *Darijušas* ~ Darijus, *Saulis* ~ Saulius, *Joramas* ~ Joramas, *Samuelis* ~ Samuelis, *Helis* ~ Helis, *Asweras* ~ Ašeras.

Versdamas moteriškus vardus, Daukantas laikosi lietuviškųjų galūnių sistemos: *Fstera* ~ Estera (15), *Rebeka* ~ Rebeka (33), *Sara* ~ Sara (35), taip yra ir Stanevičiaus vertime, pvz.: *Iwa* ~ Ieva, *Saba* ~ Seba, *Estera* ~ Estera, *Rebeka* ~ Rebeka.

Tikrinių vardų grupei priklauso ir *bibliniai vietovardžiai*, rašomi su nesutrumpinta galūne, pvz.: *Babilonije* ~ Babilonas (6), *Egiptas* ~ Egiptas (3), *Harans* ~ Haranas (19), *Iabes* ~ Jabešas (19).

Pasitaiko atvejų, kai galūnė yra trumpinama. Daukanto ji rašoma *be apostrofo*, pvz.: *Abroms* ~ Abraomas (1), *Gedeons* ~ Gedeonas (18), *Ierobaams* ~ Jeroboamas (19), *Samsons* ~ Samsonas (35), taip pat ir *su apostrofu*: *Absalon's* ~ Abšalomas (1), *Adom's* ~ Adomas (2), *Aman's* ~ Amanas (4), *Amon's* ~ Amonas (4), *Benjamîn's* ~ Benjaminas (6).

Vardai rašomi ir be galūnės, pvz.: *Batuel* ~ Betuelis (6), *Eliezer* ~ Eliezeras (14), *Efraim* ~ Efraimas (15), *Manases* ~ Manasas (24), *Moses* ~ Mozė (25), *Noe* ~ Nojus (26), *Raguel* ~ Raguelis (33), *Saul* ~ Saulius (35), *Semei* ~ Semas (36), *Rakel* ~ Rachelė (33). Atstatant dažniausia galūnė būtų *-is*, kitais atvejais *-us*, *-as*. Daukantas šiuo atveju tiesiog neatstato galūnių, o konkrečias priežastis galima tik numanyti – gal dėl vardų reto paplitimo Lietuvoje, įvairiuose religiniuose raštuose. Jų rasta ir Stanevičiaus vertime: *Hely* ~ Helis, *Noe* ~ Nojus, *Roges* ~ Rogha, *Rachel* ~ Rachelė.

2. Tarminės ypatybės labiau atsispindi Simono Daukanto tikrinių vardų rašyboje, ypač galūnėje. Biblinių asmenvardžių ir vietovardžių šaknis, lyginant su dabartiniu variantu, nebuvo labai sunorminta.

3. Lyginant Stanevičiaus tikrinius vardus su Daukanto, jie lietuviškesni Stanevičiaus darbe. Tačiau jo vertime mažiau tikrinių žodžių, vertimas trumpesnis. Asmenvardžių galūnių Stanevičius praktiškai netrumpina – nededa apostrofų, neišmeta balsių, tačiau jo vertime pasitaiko tikrinių vardų visiškai be galūnių. Daukanto tikrinių vardų galūnių lietuviškumas šiuo atveju kitoks. Jo tikrinių vardų galūnėse daug daugiau trumpinimo, kuris žymimas apostrofais arba tiesiog nerašoma raidė. Tokiu būdu šios galūnės yra daugiau žemaitiškos, taigi galima kalbėti apie

sinkopę ir daryti išvadą, kad Daukantas dažniausiai lietuvinio bibliinius vardus, stengdamasis pateikti skaitytojui kuo grynesnę kalbą.

4. Normiškesnis Stanevičiaus vertimas buvo dėl jo nuostatų, vertimo pobūdžio. Nors abu vertėjai buvo žemaičiai (kad ir skirtingų tarmių), tačiau tarminės ypatybės labiau atsispindėjo Daukanto darbe.

Pati žodžių šaknis neretai būna adaptuota lietuvių kalbai, pritaikyta prie fonetinės sistemos.

Nevienodas tokių vardų galūnių vartojimas gali būti paaiškintas dažnesniu tam laikmečiui būdingų vardų vartojimu. Bibliinių vardų yra nemažai, tačiau ne visų jų galūnės yra atstatomos. Reikia pastebėti, kad Mažvydas apostrofų žodžių galūnėse nevartoja.

Bibliinių vardų norminė adaptacija į lietuvių kalbą pasirodė tik 2000-aisiais. Kai kurie vardai apibūdinami kaip patekę ne tiesiogiai iš hebrajų kalbos, bet per graikiškus bei lotyniškus Senojo Testamento vertimus arba per Naująjį Testamentą, ir turi nusistovėjusią formą, taigi laikytini tradiciniais. Kai kurie iš jų tos tradicijos neturi (Biblijos vardų žodynas 2000, 9).

Laura Kamandulytė-Merfeldienė

Povilas Godliauskas

Vytauto Didžiojo universitetas

Pertarų vartojimas sakininėje lietuvių kalboje

Pristatomo tyrimo tikslas – atskleisti pertarų vartojimo ypatybes sakininėje lietuvių kalboje. Tyrimui pasitelktas morfologiškai ir iš dalies semantiškai koduotas 2006–2009 m. vartoseną apimantis *Sakytinės lietuvių kalbos tekstynas* (<http://donelaitis.vdu.lt/sakytines-kalbos-tekstynas/>). Tekstyną sudaro apie 80 valandų, daugiausia dialoginės ir spontaniškos, neformalaus stiliaus, bet taip pat ir parengtos, formalesnės įvairių kalbėtojų išrašytos kalbos, iš viso apie 225 000 žodžių. Visi tekстыne sukaupti pokalbiai yra skirstomi į sakininės kalbos atmainas pagal viešumo / privatumo, oficialumo / intymumo skales, dalyvių amžių, socialinius dalyvių vaidmenis ir kt. Išskirtose atmainose analizuojamas pertarų vartojimo dažnumas, leksinė įvairovė ir vartosenos ypatumai.

Tyrimo metu pertarais laikomi bet kokie idiolekte dažnai pasikartojantys žodžiai, neturintys reikšminio krūvio ir sintaksinės funkcijos, negaunantys frazės kirčio bei „nevalingai ar dėl įpročio įterpiami į sakinį, sakinyje ir to paties kalbėtojo tekste besikartojantys“ (Akelaitis 2002: 55). Sakytinės lietuvių kalbos tekstų sukaupuose pokalbiuose pertarai sudaro 1,9 % visų pavartotų žodžių. Iš tekstyno gerai matyti, kad pertarai dažniausiai vartojami neformaliuose, neparengtuose pokalbiuose – čia jie sudaro 2,3 % visų žodžių (iš viso užfiksuoti 4308 pertarų pavartojimo atvejai). Viešojoje komunikacijoje pertarai vartojami rečiau ir apima 0,6 % visų žodžių.

Visame tekстыne užfiksuoti 52 skirtingi pertarai, tarp kurių vyrauja pertaras *nu* (49,7 % tarp visų pertarų). Kiti dažniau vartojami pertarai yra *na* (9,5 % tarp visų pertarų), *žinai* (8 %), *vat* (5,7 %), *va* (4,1 %), *tai va* (3,3 %), *žodžiu* (2,2 %), *žinok* (2,1 %), *ta prasme* (2 %). Įdomu tai, kad parengtoje viešojoje kalboje vyrauja pertaras *na*, o spontaniinėje familiarioje kalboje – pertaras *nu*. Skiriasi ir kitų pertarų vartojimo tendencijos privačiuose pokalbiuose ir viešojoje kalboje, pavyzdžiui, vienas iš dažniausių pertarų akademinėje komunikacijoje ir žiniasklaidos kalboje – pertaras *iš tikrujų* (10 % tarp visų šiose atmainose pavartotų pertarų, plg. privačioje kalboje – 1 %), o spontaniinėje familiarioje kalboje vieni iš dažniausių pertarų – *žinai* (11 %), *ta*

prasmė, žodžiu, kurie beveik nevartojami viešojoje kalboje. Pastebėta, kad lyginant skirtingas viešosios ar privačiosios kalbos atmainas taip pat pastebimas skirtingas leksemų pasiskirstymas. Pavyzdžiui, viešojoje akademinėje komunikacijoje vartojami pertarai *žodžiu* (5,5 % tarp visų pertarų), *žinoma* (4,9 %), *be abejonės* (3 %) žiniasklaidos pokalbiuose nėra užfiksuoti, o sakytinėje žiniasklaidos komunikacijoje dažniausi pertarai *nu* ir *na* akademinėje komunikacijoje yra labai reti. Analizuojant spontaniškas familiarios kalbos pavyzdžius, išryškėjo, kad pertarai dažniausiai vartojami jaunimo dialoguose ir poliliguose. Vyresnio amžiaus žmonių kalboje pertarai retesni, o jų leksinė įvairovė mažesnė.

Apibendrinant tyrimo rezultatus galima teigti, kad pertarų vartojimas ir įvairovė yra susiję su kalbos atmaina, pokalbio situacija ir su pašnekovų socialinėmis charakteristikomis.

Antanas Keturakis
Vilniaus universitetas

Italų kalbos semantinis žemėlapis

Nors apibrėžtumo rodiklių, ypač artikelių, diachroninių tyrimų yra nemažai, jiems tirti buvo taikomi įvairūs tyrimo metodai, pvz., žymimojo artikelio raidos ciklo tyrimas (Greenberg 1978) bei įvairių kalbų artikelių gramatikalizacijos tyrimai (plg. prancūzų kalbos artikelio tyrimus, Hagège 1993), semantinio žemėlapio metodas apibrėžtumui tirti pirmą kartą panaudotas 1997 m. M. Haspelmatho. M. Haspelmatho darbai apie neapibrėžiamųjų rodiklių funkcijas netrukus buvo papildyti kitų kalbų tyrimais, tačiau apibrėžtumo rodikliai pirmą kartą semantinio žemėlapio metodu pradėti tirti tik 2012 m., kai B. Spraunienė sudarė apibrėžtumo semantinę erdvę ir ištyrė lietuvių kalbos apibrėžiamųjų būdvardžių bei danų kalbos žymimųjų artikelių vartoseną (Spraunienė 2012).

Diachroniniuose romanų kalbų apibrėžtumo rodiklių tyrimuose semantinio žemėlapio metodas pirmą kartą panaudotas 2012 m. (Keturakis 2012), tiriant vėlyvosios lotynų kalbos demonstratyvų vartoseną apibrėžtumui žymėti. Kadangi vėlyvoji lotynų kalba neturėjo gramatikalizuoto apibrėžtumo rodiklio, jos demonstratyvai, atliekantys artroido funkcijas (plg. *ibid.*, Spraunienė 2012, Rosinas 1996, 2009), apėmė tik dalį B. Spraunienės išskirtų prototipinių apibrėžtumo funkcijų. Taigi vienas šio tyrimo tikslų buvo patikrinti, ar B. Spraunienės sudaryta apibrėžtumo semantinė erdvė yra teisinga. Tiriant italų kalbos žymimąjį artikelį nustatyta, kad jo funkcijos (t.y. situacijos, kuomet referentas atitinka unikalumo ir inkliuzijos kriterijus, plg. Lyons 1999: 2–11, ir jo apibrėžtumas yra žymimas formaliai) bei šių funkcijų sąsajos patvirtina ne tik B. Spraunienės sudarytą semantinę erdvę, tačiau, palyginus su rezultatais, gautais tiriant vėlyvosios lotynų kalbos demonstratyvus, atitinka diachroninę apibrėžtumo rodiklių funkcijų kitimo prognozę.

Italų kalbos žymimojo artikelio vartojimas iš esmės sutampa su kitų Europos kalbų sąjungos branduolį (plg. Haspelmath 2001) sudarančių kalbų artikelio vartojimu. Skirtumų atsiranda tik žymint apibrėžtumo gramatinės kategorijos periferijoje esančius narius arba dėl specifinių italų kalbos sintaksės reikalavimų. Tokiems atvejams priskirtinas, pavyzdžiui, junginių su savybiniais įvardžiais apibrėžtumo žymėjimas.

Estų kalbos politikos gairės Pabaltijo šalių kontekste

Estų kalba perėjo į visiškai naują sociolingvistinę aplinką, kuriai būdinga globalizacija ir daugiakalbiškumas visuomenėje, mokykloje ir šeimose bei technologijų plėtra. Per dešimt metų Estijos gyventojų gimtųjų kalbų skaičius išaugo nuo 100 iki 157.

Asmens ir valstybės daugiakalbystė yra didelis turtas, kurį reikia saugoti ir palaikyti. Tačiau kaip tokioje naujoje situacijoje užtikrinti estų kalbos išlikimą ir plėtrą? Remiantis sociolingvistiniais apibrėžimais, estų kalba, kuria kaip gimtąja kalba milijonas vartotojų, nepriklauso išnykti gresiančių kalbų grupei, nes ji: turi valstybinės kalbos statusą; yra vartojama visose visuomenės gyvenimo srityse nuo kasdieninės ir verslo kalbos iki mokslo; yra pagrindinė dėstymo kalba visose mokymo pakopose nuo pradinės mokyklos iki doktorantūros studijų; yra vartojama namuose bei elektroninėje erdvėje. Vis dėlto šiuolaikinis globalus pasaulis reikalauja itin saugoti kalbos gyvybiškumą net tuo atveju, jei kalba turi daugiau nei milijoną vartotojų.

Rengiant kalbos vystymo strateginį planą daugiausia dėmesio skirtina trims svarbiausiems kalbos aspektams: kalbos statusui, kalbos korpusui (kalbos sistemai ir vartosenai) ir kalbos mokymui. Estijos valstybė jau 15 metų rūpinasi strateginiu kalbos planavimu. Pirmasis Estų kalbos plėtros planas buvo priimtas 2004 m., o antrasis, ir dabar galiojantis, – 2011 m. Tiek 2004 m., tiek 2011 m. plėtros planuose nagrinėjamos visos svarbiausios estų kalbos sritys: estų kalbos tvarkyba, estų kalbos tyrimai ir ištekliai, technologijų kalbos palaikymas, bendrasis lavinimas estų kalba, kitakalbių bendrasis lavinimas estų kalba, profesinio mokymo mokinių estų kalbos žinios, estų kalba moksle ir aukštosiose mokyklose, estų kalbos regioninės atmainos, užsienio estų kalba, specialiųjų kalbinių poreikių žmonių kalbos vartoseną, estų kalba kitų kalbų kontekste ir tarptautiniu lygiu, kalbos įstatymo laikymosi priežiūra ir informavimas kalbos klausimais.

Pranešime nagrinėjama, kaip tokioje situacijoje užtikrinti estų kalbos išlikimą ir plėtrą, lyginama su lietuvių kalbos padėties situacija, ypatingas dėmesys bus skiriamas estų ir lietuvių kalbų, kaip aukštojo išsilavinimo ir mokslo kalbos, pozicijai.

Išplėtotoji metafora kaip retorinio argumentavimo priemonė žiniasklaidoje

Pranešime kalbama apie vieną iš metaforos rūšių – išplėtotąją metaforą, t.y. kai vaizdingas to paties žodžio reikšmės perkėlimas ne vienkartinis, o plėtojamas per visą straipsnį. Į metaforą žvelgiama ne tradiciškai, ne kaip į gretinamų dalykų panašumą kuriuo nors atžvilgiu, o pirmiausia kaip į jų skirtumą, galop išryškinantį glaudų tų dviejų priešingų dalykų santykį.

Pranešimui pasirinktos dvi žiniasklaidoje vartojamos išplėtosios metaforos - tezės:

I. ŽAIDIMAS – MŪŠIS ir II. RINKIMAI – ŽAIDIMAS. Šias metaforas sieja iš pažiūros nesuderinami dalykai: I metaforoje tai, kas yra tikras žaidimas, arba krepšinio žaidynės, vadinama rimtu dalyku – karo mūšiu, o II metaforoje, atvirkščiai, tai, kas solidu ir rimta, turimi galvoje Prezidento ir Seimo pirmininko rinkimai Lietuvoje, perkelta į žaidimo lygmenį.

Kalbėdamas apie Lietuvos „Žalgirio“ žaidynes, adresantas plėtoja MŪŠIO metaforą, aiškiai ir nuosekliai argumentuodamas, eidamas nuo vienos analogijos prie kitos, kurdamas vis ryškesnį to kito dalyko vaizdą, sukeldamas naujų minčių ir emocijų. Iš krepšinio žaidynių arenos iš karto adresatas vedamas į *mūšio lauką*, kuriame *įsiveržia, puola, smogia, su priešais kovoja didvyriai kariai*.

II metafora rinkimai perkeliama į ŽAIDIMO lauką: kandidatai į aukščiausius valstybės postus *vaidina, rengia šou, žaidžia pokerį, didžiųjų partijų režisierių sugalvotame spektaklyje visi aiškiai žino savo vaidmenį, o nukrypę nuo teksto gudria šypsena iškart atsiprašo*. Kandidatai rinkimų *scenoje žaidžia ir persižaidžia*.

Analizuojant išplėtotąją metaforą „pasiskolinta“ freimo samprata, kuria paprastai remiamasi kognityvinėms metaforoms tirti. Freimas – tam tikra duomenų struktūra, iš kurios suvokiama stereotipinė situacija. Aptariamos retorinio argumentavimo, taikant santykinę analogiją ir rėmimosi pavyzdžiais, strategijos.

Galutinė pirmosios tezės išvada visiškai įtikina skaitytojus, kad Lietuvos krepšininkai – didvyriai kariai, dvasiškai mobilizuojantys visą tautą, jų rungtynės – tikras slaptasis ginklas, kaskart naujas visos tautos Žalgirio mūšis. O antrosios tezės argumentais adresatui įteigiama, kad kas iki prezidento rinkimų buvo tik gandai, po jų

tapo visiškai aišku, jog tai tiesa: koalicija kartu su opozicija iš anksto sutarė dėl galutinio rezultato, liko tik *sužaisti, suvaidinti* rinkimus.

Tyrimu atskleidžiama, kad loginio argumentavimo, kaip ir retorinio, tikslas bendras – ieškoti ir rasti tiesą, tik pirmasis vadovaujasi įrodymais, o antrasis – įtikinimu ir įtaiga, adresanto vertybinių orientyrų ir adresato pažiūrų suartinimu.

Zinātniskā raksta pavadteksti latviešu un lietuviešu filologu rakstu krājumos

1. Pēdējo desmit piecpadsmit gadu laikā notikušas būtiskas pārmaiņas zinātnisko rakstu makrostrukturā. Zinātniskā raksta makroteksta līmenī var runāt par noteiktiem t. s. kompozīcijas elementiem, ko veido zinātniskā raksta pavadteksti (subteksti, parateksti, sekundārie teksti – vienots termins līdz šim vēl nav nostiprinājies), piemēram, atslēgvārdi, kopsavilkums, bibliogrāfija u. c.

2. Pētījuma **mērķis** ir raksturot baltu filologu zinātnisko rakstu pavadtekstus, to nosaukumus latviešu, lietuviešu, angļu, vācu, krievu, poļu u. c. valodās un nosaukumu sinonīmiju, salīdzinot dažādu pavadtekstu izplatību un lietojumu Latvijā un Lietuvā izdotajos valodniecības rakstu krājumos. Pētījuma rezultātā iecerēts gūt priekšstatu par minimāli nepieciešamo raksta makrostrukturū mūsdienu zinātniskā izdevumā.

3. Par pētījuma materiālu izvēlēti latviešu un lietuviešu filologu rakstu krājumi un zinātniskie žurnāli, kas izdoti laikā no 2010. gada līdz 2013. gadam Rīgā, Daugavpilī, Ventspilī, Viļņā, Šauļos, Kauņā un Klaipēdā (kopumā 10 nosaukumu 20 izdevumi), pārlūkoti 453 zinātniskie raksti sešās valodās (latviešu, lietuviešu, angļu, vācu, krievu, poļu) un apkopoti rakstu pavadtekstu nosaukumi (67 nosaukumi latviešu izdevumos un 54 nosaukumi lietuviešu izdevumos).

4. Tādi jēdzieni kā *sekundārais teksts* un *pavadteksts* lietoti kā sinonīmi virsjēdziena funkcijā gan mutvārdu, gan rakstveida zinātniskās komunikācijas tekstu apzīmēšanai. Izpētot internacionālo vārddaļu *sub-* un *para-* nozīmes skaidrojumus, var apstiprināt pieņēmumu par divu citu jēdzienu atšķirībām:

- parateksts – līdzās, blakus esošs teksts (piemēram, raksta kopsavilkums vai bibliogrāfija klāt pie zinātniskā raksta pamatteksta),
- subteksts – zemākas nozīmes, pakārtots teksts (piemēram, konferences moderatora teksts salīdzinājumā ar referenta ziņojuma tekstu).

Šajā pētījumā termina nozīmē lietots vārds *pavadteksts*, lai apzīmētu visu zinātnisko rakstu pavadtekstu kopumu, savukārt dažāda veida atsevišķu pavadtekstu nosaukšanai saistībā ar zinātniskā raksta makrostrukturū lietots termins *parateksts*.

5. Ziņas par raksta autoru parateksta formā sniegtas sešos izdevumos no pētījumam izraudzītajiem desmit zinātnisko rakstu izdevumiem. Šīs ziņas, sniedzot detalizētu informāciju par raksta autoru – vārds, uzvārds un autoru pārstāvošā institūcija (studiju vieta vai darbavieta), arī tās adrese un autora e-pasta adrese vai pat dzīvesvietas adrese un telefona numurs –, biežāk pievienotas zinātniskā raksta sākumā vai beigās, retāk – kā atsevišķa sadaļa krājuma beigās.

6. Atslēgvārdi, ko izmanto teksta aprakstīšanai, noteikšanai un meklēšanai (datubāzēs, rādītājos u. tml.) pievienoti vienam no pieciem pētījumam izvēlētajiem izdevumiem latviešu valodā un četriem no pieciem izdevumiem lietuviešu valodā. Nosaukumu sinonīmijas ziņā lielāko daudzveidību uzrāda jēdziens *atslēgvārdi* lietuviešu valodā: latviešu izdevumos sastopami pieci dažādi nosaukumi (*Pagrindiniai žodžiai; Reikšminiai žodžiai; Prasminiai žodžiai; Raktažodžiai; Raktiniai žodžiai*), lietuviešu izdevumos – trīs (*Pagrindiniai žodžiai; Reikšminiai žodžiai; Esminiai žodžiai*). Tātad pavisam kopā konstatēti 6 atšķirīgi nosaukumu varianti, kas lietoti vienā nozīmē.

7. Rezumējošie parateksti – tādi kā kopsavilkums un anotācija – pievienoti zinātniskajiem rakstiem visos pētījumam izraudzītajos izdevumos, taču to izkārtojums attiecībā pret zinātnisko rakstu, paratekstu skaits un valoda atklāj ļoti raibu kopainu, kā izpētes rezultātā jāsecina, ka nav divu izdevumu, kuru prasības attiecībā uz zinātniskā raksta makrostruktūru būtu vienādas.

8. Bibliogrāfijas sakārtojums vairumā gadījumu veidots, izmantojot nosaukumus *Avoti* (liet. *Šaltiniai*; angļu *Sources*; vācu *Quellen*; krievu *Источники*) un *Literatūra* (liet. *Literatūra*; angļu *Literature*; vācu *Literatur*; krievu *Литература*). Mulsinoši ir tādi pētāmajā materiālā konstatēti nosaukumi (un attiecīgi – parateksta saturs) kā *Avoti un literatūra, Literatūras un avotu saraksts, Literatūra un avoti; Literatūra ir šaltiniai, Šaltiniai ir literatūra, Literatūra ir pagrindiniai šaltiniai; Литература и источники, Источники и литература*. Šāds divu nozīmes un satura ziņā atšķirīgu bibliogrāfijas veidu sajaukums no zinātniskās precizitātes viedokļa vērtējams kā nepārdomāts parateksta veidojums.

9. Neņemot vērā variācijas un atsevišķu rakstu autoru individualitāti paratekstu izvēlē un nošķīrumā, var dalīt trīs pamata grupas, uz kurām attiecināt visus zinātniskā raksta paratekstus:

1) informācija par raksta autorību, kas interesentam vajadzības gadījumā nodrošina iespēju veidot ar autoru personisku komunikāciju saistībā ar rakstā piedāvāto pētījuma problemātiku;

2) koncentrētā veidā apkopota informācija par zinātniskā raksta saturu, kas lasītājam nodrošina pirmo priekšstatu par rakstu, kā arī sniedz iespēju citu valodu pārstāvjiem iepazīties ar pētījuma pamatkategorijām;

3) bibliogrāfija un norādes, kas lasītājam palīdz labāk uztvert zinātnisko rakstu.

10. Izvēli, kas nosaka katras grupas paratekstu pievienojumu, ietekmē konkrētais mērķis, kas cieši saistīts ar rakstu krājuma potenciālo lasītāju. Tādējādi par minimumu katrā rakstu krājumā būtu uzlūkojama šāda paratekstu sistēma:

1) informācija par raksta autoru, kas nodrošina saziņas iespējas;

2) atslēgvārdi un kopsavilkums, kas pārskata līmenī nodrošina pietiekamu informāciju par pētījuma mērķi, norisi un rezultātiem;

3) bibliogrāfija ar nošķirtu avotu un izmantotās literatūras sarakstu.

Linda Lauze
Liepājas Universitāte

Izteikumu pāri sarunas nobeigumā

Līdz šim latviešu valodniecībā, analizējot sarunas sākumu un nobeigumu mutvārdu tekstā, ir pievērsta uzmanība tam, kā notiek atvadīšanās dažādās runas situācijās sociolingvistiskā aspektā un ir konstatēts, ka atvadīšanās funkciju var veikt novēlējums, kuru saņemot adresāts parasti atbild ar pateicības frāzi (Lauze 2008, 10–11; Lauze 2011, 225–226).

Pētot dialogu pragmatiskā aspektā, ir zināms, ka pastāv noteiktu izteikumu pāru secība: sveicienam parasti seko atbildes sveiciens, novēlējumam – pateicība, pateicības frāzei – pateicības pieņemšana. Mutvārdu sarunas nobeigumā var konstatēt, ka daļā gadījumu runātāji ievēro ierasto izteikumu secību, bet daļā gadījumu tiek veidoti negaidīti izteikumu pāri, piemēram, pateicībai seko atvadu sveiciens.

Kvantitatīvā ziņā sarunas nobeigumam ir raksturīgi izteikumu pāri, kurus veido divas, trīs vai četras runātāju maiņas. No pieklājības viedokļa teorētiski ir nepieciešamas divas vai četras minētās teksta vienības, lai būtu nodrošināta komunikācijas atgriezeniskā saite. Valodas praksē sastopamie piemēri, kad izteikumu pāris sastāv no trīs vienībām, ir divējādi. No vienas puses, tie var rādīt, ka runātāji mēdz izlaist kādu būtisku atbildes reakciju, piemēram, uz pateicību, kā šajā runas situācijā lielveikalā.

Sieviete pateicas darbiniecei par bērna pieskatīšanu rotaļu istabā: *Labi, paldies!*

Darbiniece: *Uz redzēšanos!*

Sieviete: *Uz redzēšanos!* (LL 30.08.2014.)

No otras puses, vienā runātāju maiņā var būt izmantoti vairāki sarunas nobeiguma stratēģijai nozīmīgi rādītāji, piemēram, pateicība un atvadīšanās, kā šajā runas situācijā klientu centrā.

Pēc sniegtās konsultācijas darbiniece novēl klientei: *Veiksmīgi! Lai izdodas viss!*

Kliente: *Paldies! Uz redzēšanos!*

Darbiniece: *Uz redzēšanos!* (LL 11.07.2014.)

Referātā tiks analizēti latviešu sarunvalodas piemēri.

**Lietuvių kalbos mentalinių veiksmažodžių *manyti, žinoti, suprasti*
multifunkcionalumas: epistemiškumas ir pragmatiškėjimas**

Pastaruoju metu lingvistinėje literatūroje aptariamas kalbos vienetų multifunkcionalumas dažnai siejamas su tokiais kalbiniais reiškiniais kaip epistemiškumas ir pragmatikalizacija. Konceptualus epistemiškumo domeną apima autoriaus proposicijos santykio su tikrove vertinimą, t. y., kiek kalbama situacija atitinka tikrovę (episteminis modalumas) arba nuorodas į informacijos šaltinį (evidencialumas). Lingvistai tiria ne tik gramatines, bet ir leksines epistemiškumo raiškos priemones (Palmer 2001, Nuyts 2001, Aikhenvald 2004, Dendale, Van Bogaert 2007, Cornillie 2009, Wiemer 2010, Usonienė, Šolienė 2010, Ruskan 2012, 2013). Pragmatikalizacijos proceso metu leksiniai kalbos vienetai praranda savo pirminę leksinę reikšmę ir tampa diskurso žymikliais, atliekančiais interakcijos ir teksto jungimo funkcijas (Traugott 1988, 1995, Brinton 2008, Usonienė, Smetona 2012, Van Olmen 2010, 2013). Pavyzdžiui, lietuvių kalbos mentalinis veiksmažodis *suprasti* ne visada turi tik mentalinio proceso (supratimo) reikšmę. Sakinyje *Džiaugiasi geru oru, gera vadove, geru maistu ir šiaip gyvenimu, suprask, laisve* mentalinio veiksmažodžio *suprasti* imperatyvo forma rodo interpersonalią ir tam tikrus prieš tai išdėstytus faktus apibendrinančio arba išvadą darančio žymiklio funkciją.

Šio tyrimo objektas yra lietuvių kalbos mentalinių veiksmažodžių multifunkcionalumas. Tyrimo centre yra tokie dažniausi lietuvių kalbos mentaliniai veiksmažodžiai kaip *manyti, suprasti* ir *žinoti*. Tiriamos minėtų veiksmažodžių 1 asmens vienaskaitos esamojo laiko ir liepiamosios nuosakos formos. Ši studija koncentruota į mentalinius veiksmažodžius, kaip komplementinius predikatus, vartojamus su bejungtukiais ar nulinio jungtuko komplemento sakiniais (KPred+ Ø KompS) bei vartojamus parentetiškai. Siekiama iširti, kokios mentalinių veiksmažodžių formos funkcionuoja kaip epistemiškumo, o kokios kaip pragmatiniai žymikliai ir kokios jų reikšmės išryškėja grožinės literatūros kalboje.

Duomenys tyrimui rinkti iš *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* (<http://tekstynas.vdu.lt>). Tiriamųjų kalbos vienetų parametrų analizei taikomi

kiekybiniai ir kokybiniai metodai. Remiantis preliminariais tyrimo rezultatais, galima teigti, kad tiriamieji junginiai yra linkę prarasti propozicinę reikšmę ir nėra integruoti į sintaksinę sakinio struktūrą. Taigi jie gali įgyti naujų funkcijų ir reikšmių – dažnai funkcionuoja kaip episteminiai ar evidenciniai žymikliai, yra vartojami kaip sąšvelniai, pasakymą stiprinantys kalbiniai vienetai ar interpersonalūs diskurso žymikliai.

Nuomonės lyderio samprata ir retorinės funkcijos

Lietuvoje pastaraisiais metais vis dažniau girdima sąvoka „nuomonės lyderis“. Nors šis terminas (angl. *opinion leader*) pasaulyje nėra naujas, tačiau Lietuvoje imtas vartoti neseniai, pradėjus skaičiuoti dažniausiai žiniasklaidoje pasisakančių asmenų citatas. Nuomonės lyderis - tai asmuo, sulaukiantis daugiau žiniasklaidos dėmesio nei kiti profesionalai, paprastai itin kompetentingas tam tikroje srityje, gerai pažįstantis aptariamą veiklą, nuolat besidomintis ją supančiu informaciniu lauku ir gebantis aiškiai, suprantamai bei patraukliai pateikti kokią nors svarbią informaciją visuomenei. Jis ne tik išsako savo nuomonę koku nors aktualių klausimų, bet ir papildo kasdienę žiniasklaidos informaciją. Nuomonės lyderis perteikdamas sudėtingus dalykus paprastesne kalba padeda visuomenei geriau juos suprasti, taip atlikdamas aiškintojo, komentatoriaus funkcijas. Remdamiesi jo išsakyta nuomone, dauguma žmonių susidaro savo požiūrį. Pasitikėjimą pelniusio lyderio nuomonę gali padėti pasirinkti ir priimti galutinį sprendimą.

Viena pagrindinių nuomonės lyderio retorinių funkcijų – paveikti adresatą. Tam pasitelkiami šie veiksmų etapai:

- Adresato pažinimas nustatant vadinamąjį savo idealųjį klausytoją ar skaitytoją. Grįžtamasis ryšys interneto portalų komentarų skiltyje bei socialiniuose tinkluose suteikia galimybę detaliau pažinti savo adresatą.
- Susitapatinimas su savo idealiuoju klausytoju ar skaitytoju. Išanalizavus adresato esamą situaciją, poreikius bei lūkesčius, pradedamas vartoti įvardis *mes*. Gali būti kalbama tiek paprastų piliečių, tiek ekspertų vardu („Turbūt svarbiausias dalykas yra tai, kad iki šiol jaučiame, kad ekonominį aktyvumą riboja fiskalinė konsolidacija“.)
- Pasitikėjimo įgijimas teikiant patikimų šaltinių išplatintos informacijos apžvalgas, paprasta kalba paaiškinant sudėtingus reiškinius, situacijas. Šiame etape svarbus greitis, nes komentuojamos aktualijos. Reaktyvumas atsispindi antraštėje – neretai įsimintina glausta fraze vaizdingai ir tiksliai nusakant esamą aktualiją („Jei Rusija keršys – Lietuvos įmonės nepražus“).

- Argumentuotas prognozavimas, reiškiamas būsimoju laiku („valstybei galimybių išlaikyti nebus“) arba tariamąja nuosaka („jei Rusija uždraustų visą importą iš ES, tai būtų tik simbolinis šokas“). Pasitelkiamos trys retorinės pakopos: išaiškinti (arba padėti išsiaiškinti), įrodyti, įtikinti.

- Patarimas, sprendimo pasiūlymas („renovuotas daugiabutis – puikus pasirinkimas tiems, kurie neįperka buto naujame name“), nuraminimas, vilties suteikimas („atlyginimai didės“).

- Racionalumo derinimas su emocionalumu. Vaizdinga kalba faktinės informacijos ir loginių argumentų kupinam tekstui suteikia lengvumo ir įtaigumo. Nuomonės lyderio kalba paprastai atitinka bendruosius oratorinio stiliaus reikalavimus, dažna metafora („laivas plaukia į priekį, bet bangos stiprėja“), retorinis klausimas („kada lietuviai pamils eurą?“).

Svetlana Markova
Vilniaus universitetas

Trys raštingumo lygio gerinimo technologijos

Formuojantis raštingumui veikia du pagrindiniai principai: fotografinė ir rašytinė atmintis. Specialistų pastebėta, kad žmonių gebėjimas taisyklingai rašyti gimtąja kalba turi įtakos ir kitų kalbų mokėjimui. T. y. kuo raštingesnis žmogus, rašydamas savo gimtąja kalba, tuo jis daro mažiau klaidų ir rašydamas užsienio kalba.

Dirbdama universitete aš supratau, kad negaliu daug laiko skirti studentų raštingumo ugdymui. Tačiau raštingumo lygio gerinimas yra vienas iš svarbiausių aspektų, ypač dirbant su filologais. Dėstydamą rusų kaip svetimą kalbą nuo 2012 m. naudoju teksto perrašymą, nuo 2013 m. – akląjį teksto rinkimą, o nuo 2014 m. – *duobutę* (rus. „voronka“). Remiantis tyrimo duomenimis buvo nustatyta, kad šie metodai yra efektyviausi gerinant raštingumą – pastebėtas klaidų mažėjimas. Tai padėjo atskleisti Lietuvos ir JAV studentų apklausa.

Duobutė ir perrašymas gali būti naudojami pradinuose mokymosi etapuose: *duobutė* – nuo A1 lygio, perrašymas – nuo A2 lygio ir aukštesnio. Akląjį teksto rinkimą geriau naudoti, jei siekiama pagerinti gimtosios kalbos raštingumo lygį arba užsienio kalbų mokymąsi aukštesniu lygiu (B2, specialybės kalba), kai studentui galima duoti neadaptuotą publicistinį arba grožinį tekstą.

Pirmoji technologija – *duobutė* – naujas metodas, kurį tik prieš kelerius metus pirmą kartą panaudojo greitojo užsienio kalbų mokymo(si) rusų ekspertas N. Jagodkinas. Technologiją sudaro principai, metodai ir algoritmas, kurį taikant praktikoje, žingsnis po žingsnio, nuo 500 klaidų pereinama iki 0. Pagrindinis principas – klaidų taisymas per *duobutę*. Šis metodas akademinėi visuomenei dar mažai žinomas, nors, tyrimų duomenimis, kai kuriose Rusijos mokyklose jau buvo įrodytas jo veiksmingumas.

Kita technologija – teksto perrašymo metodas. Reikia paimti 10 puslapių spausdinto teksto ir perrašyti jį rašytinėmis raidėmis. Tokiu būdu ranka automatiškai „pripranta“ ne tik prie rašytinės abėcėlės, bet ir prie gramatinių kalbos taisyklių. Svarbiausiu šios technologijos aspektu tampa knygų atrankos kriterijai. Perrašymas šiandien nepelnytai pamirštas, nors anksčiau jis buvo plačiai naudojamas. Dabar šis

metodas vėl populiarėja dėl baltarusių specialisto I. Poloneičiko autorinės užsienio kalbų mokymo(si) sistemos „Forsaž“ (rus. – „*ФОРСАЖ*“).

Trečioji technologija – aklasis teksto rinkimas. Ją rekomenduoja geriausi vertėjai-poliglotai ir greitojo kalbų mokymo(si) specialistai (A. Karalius, I. Poloneičik).

Šios trys technologijos, nors ir paprastos, yra efektyvios ir universalios. Jos yra paveikios mokant(is) tiek gimtąją, tiek svetimą kalbą.

Bendrinės kalbos normų kaita: dar kartą apie vengtinuosius reiškinius

Apie pastarojo dešimtmečio bendrinės lietuvių kalbos normų kaitą galime kalbėti naudodamiesi įrankiu, kuris leidžia pamatuoti leksikos ir gramatikos normų kodifikacijos poslinkius. Tai kalbos reiškinių vertinimo (arba dar vadinama normiškumo) laipsnių sistema, kuri buvo sukurta remiantis ankstesne svarbiausių 20 a. lietuvių kodifikacijos veikalų patirtimi ir praktiškai pritaikyta rengiant „Kalbos patarimų“ seriją (pirmoji knyga, skirta morfologijai, buvo išleista 2002 m.).

Dabartinė vertinimo laipsnių sistema remiasi objektyviais kalbos normų požymiais ir yra kodifikavimo metodikos pagrindas. Vertinimo laipsnių paskirtis – rodyti objektyvų, vartosenos duomenimis ir norminimo principais bei kriterijais pagrįstą kalbos reiškinių santykį su bendrinės kalbos norma kaip etalonu, o kartu su papildomomis pažymomis – ir funkcinę reiškinių vertę. Vertinimo laipsniai suteikia kodifikacijai nuoseklumo, tolygumo ir šitaip sumažina subjektyvius norminimo veiksnius. Stebėdami, kaip vartosenoje funkcionuoja bendrinės kalbos normos, ir lygindami jas su esama kodifikacija, galime tirti ne tik pačios kodifikacijos pagrįstumą, bet ir tai, kaip veikia jos kaitos mechanizmas, o kartu įvertinti pačios vertinimo sistemos teigiamybes ir trūkumus.

Pranešime nagrinėjami vieno iš dažniausiai diskutuojamų vertinimo laipsnių – „vengtina“ – teoriniai skyrimo pagrindai ir praktiniai taikymo aspektai. Remiantis pagrindiniais normų požymiais ir norminimo principais (lanksčiuoju pastovumu, sistemiškumu ir tikslingumu), teigiama, kad vertinimo laipsnis „vengtina“ padeda išlaikyti bendrinės kalbos normų funkcionavimo pusiausvyrą, sušvelnindamas kartais susidarantis sistemiškumo ir tikslingumo principų prieštaras arba išlygindamas pačios kalbos sistemos vidinės raidos netolygumus.

Visais bendrinės lietuvių kalbos kodifikacijos laikotarpiais buvo pripažįstamas tarpinis neišsikristalizavusios, nenusistovėjusios, svyruojančios (jei variantiška) normos būvis. Tai lemia faktas, kad vartosenoje esama reiškinių, kurių konkrečiu kodifikacijos momentu negalima griežtai ir aiškiai skirti prie normų arba didelių normos pažeidimų. Tokiems reiškiniams įvertinti normos atžvilgiu ir laikinam netvarios normos būviui fiksuoti ir reikalingas atskiras vertinimo laipsnis.

Kartais teigiama, kad vertinimas „vengtina“ yra prieštaringas, nes aiškiai neparodo, ar vertinamasis reiškinytis yra norma, ar klaida. Bet ar reikia tuo stebėtis? Normų judrumą ir kai kurių iš jų netvarumą sukuria pati gyvos kintančios kalbos prigimtis, o jai suvaldyti reikia lankstaus įrankio.

Pranešime komentuojami ryškesni skolinių vertinimo keitimo į „vengtina“ arba iš „vengtina“ atvejai naujausiose kalbos rekomendacijose, t. y. „Kalbos patarimų“ knygos „Leksika: skolinių vartojimas“ I (sud. Danguolė Mikulėnienė, 2005) ir II leidime (sud. Danguolė Mikulėnienė, Aurelija Dvylytė, 2013). Taip pat parodoma, kokie gramatikos reiškiniai ir dėl kokių priežasčių „Kalbos patarimuose“ laikomi vengtiniais, kodėl tolesniu kodifikacijos etapu kai kurių vengtinų reiškinų vertinimą reikėtų griežtinti arba švelninti.

Kai taisyklingumo ir grynumo kriterijai spaudžia reiškinį atmesti, o tikslingumas – vartoti, vertinimas *vngt.* tą spaudimą sušvelnina ir palieka galimybę normai pačiai per kurį laiką nusistovėti į vieną ar kitą pusę (pavyzdžiui, skoliniai *kaladė, ekvatorius, fakelas* kurį laiką laikyti vengtiniais, dabar pripažinti norminiais; *šampinjonas* iš vengtinio tapo neteiktinas, o *kliringas* iš norminio tapo vengtinas.)

Kita priežastis, verčianti normą svyruoti, yra kalbos sandaros pokyčiai, įvairių analogijų poveikis sistemai, posistemų sąveika, kai be išlygų taikyti taisyklingumo kriterijų būna keblu (pavyzdžiui, nekaitomų skolintų daiktavardžių su galūne *-ė* vartojimas kaip vyriškosios arba moteriškosios giminės žodžių; pagrindinių skaitvardžių formų vartojimas vietoj dauginių su daiktavardžiu *metai* ir pan.).

Daroma išvada, kad vertinimo laipsnių sistemoje laipsnis „vengtina“ turi atskirą funkciją ir yra būtinas, tačiau jo taikymas kartais kelia įvairių sunkumų. Todėl ištyrus, kaip kalbos rekomendacijose taikomas šis vertinimo laipsnis, išnagrinėjus pačių reiškinų vartojimo polinkius, galima suformuluoti aiškesnius ir apibrėžtesnius kalbos reiškinų požymius, pagal kuriuos tie reiškiniai būtų vertinami kaip vengtinai bendrinėje lietuvių kalboje.

Antriniai predikatai pozicijos konstrukcijose

Pranešime aptariamos tokios lietuvių kalbos pozicijos konstrukcijos kaip *guli aukštiekninkas, skaito stačias, pargriuvo kniūbsčias* ir pan. Iki šiol šios konstrukcijos lietuvių kalboje buvo menkai tyrinėtos, plg. Holvoet 2008, 2009, nors yra įdomios net keliais aspektais.

Pozicijos konstrukcijos gana žymiai skiriasi reikšmės atžvilgiu: vienoje antrinis predikatas yra artimas depiktyvams, kitose – rezultatyvams, o trečioje jis turi abiejų tipų požymių. Todėl pirmasis klausimas, į kurį reikia atsakyti, – kokie veiksniai lemia vienokią ar kitokią konstrukcijos semantinę struktūrą.

Raiškos požiūriu pozicijos konstrukcijos taip pat nėra vienalytės. Dažniausiai antrinis predikatas jose perteikiamas būdvardžiu, tačiau neretai pasitaiko irrieveiksmis, pvz., *Jonas skaito stačiomis, jis puolė kniūbsčia*. Apskritai būdvardis yra tipiška depiktyvų raiškos priemonė, orieveiksmis – rezultatyvų ir aplinkybių. Įdomu tai, kad pozicijos konstrukcijose ši skirtis neegzistuoja: depiktyvinis antrinis predikatas gali būti išreikštasrieveiksmiu, o rezultatyvinis – būdvardžiu. Taigi kitas svarbus klausimas – kas lemia būdvardžio resp.rieveiksmio vartoseną ir kodėl šios kalbos dalys vartojamos ten, kur jų iš principo neturėtų būti.

Pranešime teigiama, kad konstrukcijos semantinę struktūrą lemia veiksmoždžio ypatybės - leksinis veikslas ir leksinė reikšmė, o raiška priklauso nuo antrinio predikato ypatybių: vienos laikyseną reiškiančios sąvokos yra labiau orientuotos į veiksmo dalyvį ir dėl to dažniau (ar dažniausiai) reiškiamos būdvardžiu, o kitos labiau nurodo veiksmo ypatybę ir todėl dažnai perteikiamosrieveiksmiu. Taip pat keliamą hipotezė, kad varijuojančiai raiškai atsirasti sąlygas sudarė konstrukcijos, kuriose antrinio predikato reikšmė yra neutralizuota: kai antrinis predikatas turi ir depiktyvo, ir rezultatyvo požymių, jis gali būti žymimas tiek būdvardžiu, tiekrieveiksmiu. Vėliau tokia dvejopa raiška dėl analogijos pasklido ir tuose pozicijos konstrukcijų tipuose, kurių reikšmė yra aiškiai depiktyvinė ar rezultatyvinė.

Ar vis dar aktualus Didžiųjų kalbos klaidų sąrašas? Vertinių atvejais

Šiame pranešime gilinamasi į vieną iš Didžiųjų kalbos klaidų sąrašo (toliau DKKS) dalių – neteiktinus vertinius ir jų vartoseną *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne* (toliau DLKT). Pasirinkti tokią temą paskatino 2014 m. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos priimtas nutarimas iš DKKS išbraukti du žodyno klaidų papunkčius: neteiktinas svetimybės ir jų darinius ir nevartotinas naujasis svetimybės. Sveikintinas sprendimas peržiūrėti kalbos vartotojams aktualius klausimus, nes į leksikos normas reaguojama gana aktyviai (deja, dažnai nepalankiai). Vis dėlto kyla klausimas, ar bus ateityje bus keičiamas DKKS, ypač žodyno klaidų skiltis. Tikimasi, kad šis pranešimas suteiks naudingos informacijos pirmiausia kalbos normintojams, taip pat ir kitiems kalbos vartotojams.

Tyrimas atliktas 2013–2014 m. naudojant 140 mln. žodžių DLKT. Analizuoti visi 37 neteiktini vertiniai iš DKKS – 12 žodžių ir 25 žodžių junginiai: *apystova; gerbūvis; įstatymdavys, -ė, įstatymleidys, -ė, įstatymdavystė, įstatymleidystė; išsireikšti, išsireiškimas; laisvanoris, -ė, laisvanoriškas, -a, laisvanoriškai; nekuris, -i; neužilgo; obalsis; pasėka; savistovus, -i, savistoviai, savistovumas; stovykla(s); vienok; ant kiek; ant savęs; ant sveikatos; ant tiek; pas save; iš kalno; kaip kartas; kaip sykis; kaip taisyklė; kas liečia; kas link; prie ko; būk tai; kažkada tai; ant kiek, ant tiek; kaip tai; (kaž)kaip tai; (kaž)kas tai; (kaž)kieno tai; (kaž)kodėl tai; (kaž)koks tai; (kaž)kuris tai, (kaž)kuri tai; būti (ne) kurse; ir taip; (kaž)kur tai.*

Analizuotos visos kaitomosios formos, t. y. ne tik įvardžių vardininkas, ne tik veiksmožodžių bendratis. DLKT nerasti vertiniai *būti (ne) kurse; ir taip; (kaž)kur tai*. Dažniausiai tekstyne pavartoti vertiniai: *išsireikšti, išsireiškimas, vienok, gerbūvis, (kaž)koks tai, (kaž)kokia tai, (kaž)kas tai, kaip taisyklė*.

Tekstyne rasta daugiau nei 20 000 konkordanso eilučių su neteiktiniais vertiniais. Pasitaikė daug atvejų, kai neteiktinas vertinys atsitiktinai sutapo su taisyklingu žodžių junginiu, pvz.: *įmonėse įmanomi tik A ir B keliai. Arba nieko nedaryti ir žiūrėti, **prie ko** tai prives, arba - lopyti seną valdymo „kūną“*. Atmetus konkordanso eilutes, kuriose pavartotas taisyklingas žodžių junginys, liko 3086 konkordanso eilutės su neteiktiniais vertiniais.

Prieš pradėdant išsamiai analizuoti vertinius keltos dvi hipotezės: 1) rašytinėje ir sakytinėje kalboje vertinių vartojimas dažnesnis senesniuose tekstuose; 2) dažniau neteiktini vertiniai pavartojami nemotyvuotai, nes kalbos vartotojai jų neatpažįsta ir neįtraukia vartojantys neteiktinus žodžius.

Daugiausia neteiktinų vertinių rasta publicistikoje (58,2 %), mažiau negrožinėje literatūroje (18,4 %), sakytinėje kalboje (12 %) ir grožinėje literatūroje (8,8 %), mažiausiai pavartojimo atvejų administracinės kalbos tekstyno dalyje (2,6 %). Vertinant šiuos duomenis reikia atsižvelgti į tai, kad publicistikos dalis DLKT yra didžiausia, o sakytinės kalbos – mažiausia.

Suskaičiavus normalizuotą dažnumą (100 000 žodžių), paaiškėjo kitoks neteiktinų vertinių pasiskirstymo tekстыne vaizdas: neteiktini vertiniai dažniausiai vartojami sakytinėje kalboje (100 000 žodžių tenka 65,3 pavartojimo atvejai), daug rečiau vartojami negrožinėje literatūroje, publicistikoje ir grožinėje literatūroje (atitinkamai 2,7; 2 ir 1,5 pavartojimo atvejai), rečiausiai – administracinėje literatūroje (0,6 pavartojimo atvejų). Vadinasi, daugiausia vertinių yra sakytinėje kalboje, kuri nėra reglamentuojama (turima omeny neoficialioji vartosena), o kitose tekstyno dalyse vertinių labai nedaug.

Dažniau neteiktini vertiniai vartojami senesniuose tekstuose (publikuotose iki 2000 m.) – sudaro 59 %, o naujesniuose tekstuose (publikuotose nuo 2001 m.) pasitaiko rečiau – 41 %. 73,97 %, vartojami nemotyvuotai, motyvuota vartosena sudaro 26 %. Atmetus sakytinės kalbos tekstyno dalį (nes visi šioje dalyje rasti pavyzdžiai priskirti motyvuotai vartosenai) apskaičiuota, kad motyvuotai vartojama 16,3 % pavyzdžių, nemotyvuotai – 83,6 %.

Kaip matyti iš šių duomenų, hipotezės pasitvirtino. Ypač reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad dauguma vertinių vartojama nemotyvuotai, vadinasi, kalbos vartotojai jų neatpažįsta kaip kalbos klaidų, todėl galima teigti, kad DKKS vis dar aktualus. Kita vertus, reikėtų išplėsti DKKS arba sudaryti kitą norminamąjį sąrašą ir įtraukti neseniai paplitusių vertinių, ypač atsiradusių dėl anglų kalbos įtakos.

Sinekdochos funkcija reklamos tekstuose

Pagrindinis sinekdochos įkūnijamas principas yra kiekybinis pavaldumo santykis. Sinekdocha gali būti vartojama kaip apibendrinimas, labai abstrakčia reikšme arba gali nurodyti labai konkrečią reikšmę. Tradiciškai skiriamos šešios sinekdochos rūšys (dalies, visumos, skaičiaus, rūšies, giminės ir požymio), reklamoje vartojamos penkios:

- **Dalies sinekdocha** – tai toks sinekdochos kūrimo būdas, kai vietoj visumos yra pasakoma dalis: *Pamaitink savo protą!*
- **Visumos sinekdocha** – tropas, kai vietoj dalies pasakoma visuma: *Prabangiausia namų kavinė.*
- **Rūšies sinekdocha** – ji perkelia daikto vardą iš apibendrinimo, t.y. giminės, į konkrečią rūšį: *Gauk Vydūną į savo sąskaitą kiekvieną mėnesį visus metus.*
- **Giminės sinekdocha** – atvirksčiai nei rūšies, vardijama ne rūšis, bet apibendrinamasis giminės pavadinimas: *Vyrai niekada nesiklauso. Bet malonu žinoti, kad jie tai gali.*
- **Požymio sinekdocha** – iškelia reiškinių ar dalyko požymį aukščiau už patį pažymimąjį žodį, kurio tekste dažniausiai nelieka: *Kaip ištekėti už milijono?*

Sinekdochos galimybės yra plačios, kiekviena jos rūšis atskleidžia vis kitokias sinekdochos ypatybes. Šis tropas išsiskiria glaustumu, dinamiškumu bei ekspresyvumu, kuris pastebimas tik tada, kai vietoj perkeltinės reikšmės žodis pavartojamas tiesiogine reikšme.

EMMA – a native Estonian learner text corpus

The presentation introduces EMMA corpus, its development and use in linguistic research. EMMA is a native Estonian learners' text corpus created at the Institute of Estonian and General Linguistics of the University of Tartu.

Until EMMA, there have been no electronic text corpora for analyzing the language usage of native Estonian-speaking students with an interface that would make it possible to apply contemporary research methods. Therefore, creating such a corpus is a significant step towards making a reliable primary material available to researchers and offering them better opportunities to analyze learners' texts from different perspectives.

The EMMA corpus aims to:

- Collect original texts written by Estonian school students in order to carry out longitudinal and in-depth research.
- Analyze Estonian students' language usage and text creation skills.
- Study changes in language usage.
- Analyze various school exams of the Estonian language.
- Provide research-based input for the development of Estonian language instruction and teaching materials.

Currently, EMMA contains 444 texts (235 803 words) of students written in grade 12 (high school level) and in grade 9 (upper elementary level). During the first phase of the corpus development in 2013–2016, the focus has been on gathering and annotation of the examination papers, aiming 3000 texts by the end of 2016.

The annotation platform is based on the assessment guidelines for the national examination essays according to which mistakes in exam tasks are marked by two nationally approved experts. In EMMA, the mistakes of previously rated texts are tagged. According to a research purpose, new tags can also be added to the corpus.

Miroslav Stasilo
Vilniaus universitetas

Lietuvos ir Prancūzijos prezidentų bei kandidatų į prezidentus viešųjų pasisakymų, paskelbus rinkimų (1993–2009) rezultatus, žodyno analizė

Politinis gyvenimas, politikų retorika ir įvaizdžio formavimas šiuolaikinėje demokratinėje visuomenėje pergyvena naują vystymosi etapą. Tai susiję su sparčiai augančiu informacijos srautu ir naujų informacinių technologijų tempu bei su giliu masinių informacijos priemonių įsiskverbimu į mūsų gyvenimą.

Televizija tapo įrankiu, padedančiu įvertinti ir įtvirtinti aukštą ar žemą politiko statusą visuomenėje. Ji aktyviai dalyvauja politikos ir politikų pagražinime (pranc. *esthétisation* – šio žodžio šaknis siejama su Antikos filosofijos terminu *ethos*, t.y. dorovinės asmenybės ugdymu), kur vaizdas svarbesnis už turinį. Ankščiau buvę politinės kalbos bruožai – kalbos taisyklingumas, emocionalumas, pakylėta nuotaika ir kalbėjimo stilius, nuspėjamumas, politinio autoriteto viešas įteisinimas – pakeičiami kitais komponentais: dinamiškumu, lakoniškumu, informatyvumu, patrauklumu ir t.t. Modernūs politikai „įteisina“ savo egzistavimą bei poveikį visuomenei vaizdu per televiziją ir internetą. Šiuolaikinė politika tapo banali ir prieinama daugeliui, bet pagrindinė politikų viešųjų pasisakymų užduotis liko ta pati – manipuliuoti rinkėjų nuomone ir jausmais. Politikai žino, kad dažniausiai auditorijos sprendimus nulemia jausmai, todėl į juos daugiausia ir apeliuoja, nors patys nutolsta nuo perdėto emocionalumo savo kalbose, priartėdami prie neutralaus kasdieninio stiliaus kalbos. Pavyzdžiui, N. Sarkrozy laimėjo 2007 m. rinkimus, kadangi sugebėjo suvaldyti savo emocijas ir jausmus televizijos debatuose su S. Royal, kuri buvo emocionali ir kartais agresyvi. Tą patį galima pasakyti ir apie 2009 metų prezidento rinkimus Lietuvoje, kai D. Grybauskaitei ir jos rinkimų štabui pavyko paskleisti visuomenėje šaltakraujiškos, griežtos ir teisingos politikės įvaizdį.

Lietuva ir Prancūzija – pusiau prezidentinės respublikos, kur prezidentas renkamas tiesiogiai balsuojant. Prezidento rinkimai yra politinis įvykis, kurį komentuoja ir analizuoja daug analitikų bei stebi didžioji piliečių dalis. Rinkimų kampanijos pabaiga – rezultatų paskelbimas ir politinių lyderių reakcija į tai atsiskleidžia jų pasisakymuose, kurie yra reglamentuoti, turintys tam tikrą struktūrą, politinio diskurso temas bei žodyną.

Analizuojamų politikų kalba paprasta ir suprantama. Politiniai lyderiai retai vartoja naujadarus, jų sakiniai trumpi. Pranešime, remiantis diskurso analizės metodu, taikant tekstynų analizės programas *Lexico 3* ir *Hyperbase* (sukurtas ir sėkmingai naudojamas universiteto *Paris – Est Creteil Val de Marne* vaizdo, teksto ir žodžio tyrimų centre (*Ceditec*)), nagrinėjami politinio diskurso ypatumai ir politikų įvaizdžio formavimo kalbą klausimai. Mūsų vertinimai paremti trimis aspektais: 1) informacija apie įvykį, 2) konteksto žinojimu, 3) asmenine patirtimi. Pranešime analizuojama sakinių ilgis ir sandara, pagrindinės gramatinės ir sintaksinės konstrukcijos, laimėjusių ir pralaimėjusių kandidatų į prezidentus žodynas bei temos, Lietuvos ir Prancūzijos politikų viešųjų pasisakymų panašumai ir skirtumai. Pagrindinis pranešimo tikslas – atsakyti į klausimą: Kokią vietą užima žodis kuriant šiuolaikinių politikų įvaizdį?

Ortoepijas problēmjaudājumi *Latviešu valodas gramatikā*

Jebkuras valodas nozīmīga sastāvdaļa ir ortoepija, kura aptver pareizrunas sistēmu kopumā. Referātā ir dots ieskats šo jautājumu izpētē sinhroniskā aspektā, kas vietām papildināts ar diahroniskiem piemēriem, īpašu uzmanību pievēršot tikko izdotajai „Latviešu valodas gramatikai“ (2013). Pareizrunas jautājumi tajā ir aplūkoti nodaļā „Galvenās latviešu valodas pareizrunas jeb ortoepijas problēmas“ (123–137).

Saistībā ar jaunākajām gramatikas atziņām tiks akcentētas patskaņu kvantitātes lietojuma problēmas; fonēmu [o], [ō] un [uo] neprecīzs lietojums; šauro un plato patskaņu *e* un *ē* izrunas nosacījumi; atkāpes no normām konsonantismā; vārda uzsvara un zilbes intonācijas lietojuma problemātiskie gadījumi. Arī jaunajā gramatikā viedokļi par šiem jautājumiem joprojām ir atšķirīgi un diskutējamie problēmgadījumi paliek; to ir atzinuši arī paši gramatikas autori. Praktiskā lietojuma problēmas joprojām paliek neatrisinātas.

Kamēr sabiedrība vēl diskutē, par atsevišķiem problemātiskiem izrunas gadījumiem varētu spriest Latviešu valodas ekspertu komisijas sēdēs, piem., akceptējot paralēlvariantus, ja tādi valodas praksē jau eksistē. Savulaik šie jautājumi tika apspriesti Pareizrakstības komisijā un publicēti „Latviešu valodas kultūras jautājumu” kārtējā laidienā. Lietderīga būtu arī valodas lietotāju iespējami plaša aptauja par problemātiskajiem izrunas un rakstības jautājumiem, jo iepriekšējā ir notikusi tikai 1960. gadā, un tā vairs neatspoguļo valodas objektīvo lietojumu mūsdienās.

Perspektīvā svarīgs paliek jautājums, kā „Latviešu valodas gramatikā” aplūkotos jautājumus saskaņot ar skolu programmām, kā arī augstskolu bakalaura programmās iekļauto saturu ortoepijā, novēršot atšķirības būtisku valodas jautājumu interpretācijā. Pēc apkopotā un analizētā materiāla **var secināt**, ka ar „Latviešu valodas gramatikas” izstrādi lielā mērā ir nostiprināta mūsdienu valodniecības terminoloģija. Apjomīgais pētījums ir kā atspēriena punkts, lai domātu par valodu un turpinātu pētīt latviešu valodas sistēmu dažādos aspektos.

Evaldas Švageris
Vilniaus universitetas

Eksperimentinių priegaidžių tyrimų naujovės: šiaurinių žemaičių telšiškių priegaidžių analizė

Eksperimentinės fonetikos darbų, skirtų įvairiems lietuvių tarmių prozodijos klausimams nagrinėti, randame nuo XX a. pradžios. Per daugiau nei šimtmetį gyvuojančią tradiciją šia tema publikuota nemažai straipsnių ir monografijų. Į lietuvių eksperimentinių darbų klasikos archyvą įtraukti R. Ekblomo, J. Gerulio, A. Laigonaitės, A. Girdenio, A. Pakerio ir kitų mokslininkų darbai. Per visą šį laikotarpį prozodinių reiškinių tyrinėjimo metodikos tobulintos ir pildytos. Viena pirmųjų metodologinių kryptų, kuria daugiau ar mažiau naudotasi prieškarį ir pirmaisiais pokario dešimtmečiais, sietina su Leipcigo universitete dirbusio lietuvių mokslininko Jurgio Gerulio vardu. Šio mokslininko bendrauta su vienu žinomiausių ano meto eksperimentinės fonetikos specialistų G. Panconcelli-Calzia, kurio medotika pasiremta 1930 metais išleidžiant Lietuvos tarmių aprašą. Nuo XX a. septintojo dešimtmečio eksperimentinio tarmių tyrinėjimo aktyviai ėmėsi A. Girdenis. Šio mokslininko daug prisidėta prie metodikos tobulinimo: kalbinei medžiagai jo imti taikyti statistiniai kriterijai, kurtos duomenų analizės koncepcijos, ieškota optimalių medžiagos surinkimo būdų. Jam vadovaujant parengta nemažai lietuvių kalbos tarmių aprašų. Galima sakyti, kad šio mokslininko diegta metodinė kryptis tapo dominuojanti panašaus pobūdžio kalbotyros darbuose Lietuvoje.

Gerokai kilstelėtas eksperimentinių tyrimų lygis vis dėlto neleido iki šiol vienareikšmiškai atsakyti į kai kuriuos tarmių prozodijos klausimus. Vienas jų, – akustinių požymių hierarchija ir reikšmė skiriant lietuvių kalbos priegaides. Ši aplinkybė tapo paskata ieškoti papildomų techninių problemos sprendimo priemonių. Šiuo tikslu pranešimo autoriaus ir Vilniaus universiteto informacinių technologijų specialisto M. Tverijono bendru darbu sukurtas Lietuvos fonetikų plačiai naudojamą garsų analizės paketo *Praat* skriptas. Jo techninių charakteristikų pristatymas, iliustruojant šiaurinių žemaičių telšiškių priegaidžių tyrimo pavyzdžiais, yra pagrindinis šio pranešimo tikslas. Skriptas programuotas laikantis tiriamojo garso skaidymo į sudedamąsias dalis ir akustinių parametrų duomenų pateikimo greta principų. Pranešime taip pat aptariami keli duomenų analizės (grafinio atvaizdavimo,

lyginimo) būdai ir iki šiol lietuvių eksperimentiniuose darbuose netaikytas statistinis Voldo-Volfovico kriterijus. Remiantis tuo, kas padaryta, preliminariai teigtina, kad priegaides patogiausia apibūdinti visų trijų akustinių požymių sąveikos (koreliavimo) aspektu. Tiek trukmės, tiek pagrindinio tono ir intensyvumo dinamikos požymiai yra vienodai svarbūs skiriant priegaides.

Aurelija Tamulionienė
Lietuvių kalbos institutas

Aukštesniųjų klasių mokinių tinklaraščiai: apžvalga ir anglų kalbos žodžių vartojimas

Pastaruoju metu vis dažniau kalbama ir rašoma apie skaitmeninių technologijų poveikį ir įtaką kalbai. Lietuvių kalbotyroje randasi publikacijų, kaip internetinė komunikacija veikia kalbą, atskirai tyrinėjama įvairių skaitmeninių technologijų (trumpųjų žinučių, socialinių tinklų, tinklaraščių kalba ir t. t.). Iki šiol mažai dėmesio skirta mokinių kalbos tyrimams, tiek laisvosios vartosenos, tiek saistomos bendrinės kalbos reikalavimų kalbos.

Pranešime apžvelgiami aukštesniųjų klasių mokinių tinklaraščiai, parašyti 2012–2014 metais, nagrinėjamas vienas tinklaraščių kalbos aspektas – anglų kalbos žodžiai.

Tinklaraščių rašymas skatina žodinį ir skaitmeninį raštingumą, lavina teksto kūrimo, rašymo įgūdžius, plečia žodyną. Bendras vidutinis aukštesniųjų klasių mokinių tinklaraščių tekstų žodžių skaičius yra 304 žodžiai. Daugiau kaip pusė jaunųjų tinklaraščių autorių yra neanonimiški, t. y. nurodo savo vardą ar vardą ir pavardę. Dar didesnė dalis jų nurodo savo elektroninio pašto adresą, nuorodą į socialinį tinklą ar asmeninį interneto puslapį.

Visi nagrinėjami mokinių tinklaraščių tekstai parašyti lietuviškomis raidėmis (nėra „švepluoju“ būdu rašomų tekstų). Tai rodo, kad autoriai reguliuoja savo rašyseną, neatsiriboja nuo bendrinės kalbos, jaučia atsakomybę už viešai publikuojamą tekstą.

Tinklaraščių autoriai yra linkę vartoti daug anglų kalbos žodžių. Pranešime jie skirstomi pagal prisitaikymą prie lietuvių kalbos sistemos į 1) autentiškos rašybos ir 2) morfologiškai adaptuotus. Daugiausia autentiškos rašybos žodžių, tekste skiriamų kursyvu ar rašomų kabutėse. Morfologiškai adaptuotų žodžių mažiau, dauguma jų adaptuojami pridodant lietuvišką galūnę per apostrofą.

Priežastys, kodėl tinklaraščių autoriai įterpia anglų kalbos žodžius, gali būti įvairios: madingi anglų kalbos žodžiai, žinomos frazės, citatos, perimtos iš filmų, televizijos ir t. t., kompiuterijos sąvokas įvardijantys žodžiai. Skaitant tinklaraščių tekstus išryškėjo jaunimo polinkis įrašų temų pavadinimus rašyti vien tik

anglų kalba. Akivaizdu, kad tai yra daroma sąmoningai ir turbūt dažniausiai todėl, kad pritrauktų kuo daugiau skaitytojų, atrodytų šiuolaikiškiau, madingiau.

Jolita Urbanavičienė
Lietuvių kalbos institutas

Vilniaus miesto šnekamosios kalbos vardažodžių kirčiavimo ypatumai

2012–2014 m. Lietuvių kalbos institute vykdomas projektas „Vilnius kalba II: miestas ir kalbos įvairovė“, kurio vienas iš tikslų – ištirti vilniečių šnekamąją kalbą, miestiečių fonetikos ir ypač kirčiavimo polinkius. Apie tokių tyrimų aktualumą yra rašęs A. Pupkis: „Dabar Lietuvoje tikrai turime susiformavusias didžiųjų miestų kalbas (...). Tačiau kol kas apibūdinti tų miestiečių kalbos neturime iš ko – trūksta tyrimų“ (*Kalbos kultūros studijos* 2005, 25).

Tyrimė – tiesioginiuose 40–60 min. interviu – dalyvavo skirtingo amžiaus vilniečiai, kurie buvo suskirstyti į 5 amžiaus grupes: 1) 18–24 m.; 2) 25–34 m.; 3) 35–44 m.; 4) 45–54 m.; 5) 55 m. ir vyresni. Svarbiais informantų atrankos kriterijais taip pat laikytas išsilavinimas (į kiekvieną amžiaus grupę įtraukta bent po vieną žemesnio išsilavinimo informantą), lytis (kalbinta po lygiai vyrų ir moterų), tėvų gimimo vieta (siekiama, kad informanto tėvai būtų gimę Vilniuje). Pranešime apibendrinami 30 informantų duomenys, apdoroti statistine kalbos elementų analizės programa CLAN.

Miestiečių šnekamajai kalbai tradiciškai priskiriamos kirčiavimo sistemos prastinimo tendencijos: vienabalsių priegaidžių nykimas, kirčio atitraukimas iš trumpos galūnės, žargoninis tarptautinių žodžių kirčiavimas ir kt. Šio tyrimo objektas – sinchroninio Saussure'o ir Fortunatovo (arba priešpaskutinio skiemens) dėsnio realizavimas vardažodžiuose, t. y. siekiama nustatyti, kaip dažnai vilniečių šnekamojoje kalboje kirtis neatitraukiamas į atrakcines galūnes (vns. vard. su *-a*, vns. įnag. be *-mi*, vns. viet. su *-e*, dgs. gal.). Taip pat atkreipiamas dėmesys į kirčiavimo hipernormalizmus (kirčio nukėlimą iš akūtinės penultimos, pvz.: *bažnyčia*, *Žvėrynė*, *jaunūs*), tarptautinių žodžių polinkį kirčiuoti pastoviai (pvz.: *kilòmetrus*, *autòbusu*) ir kt. vilniečių kalbos ypatumus. Pranešime pateikiami statistiškai įvertinti tyrimo rezultatai, lyginami skirtingų (pagal amžių, lytį, išsilavinimą) informantų duomenys, analizuojamas tarmių ir slavų kalbų poveikis vilniečių kirčiavimui.

Formulaic Nature of Language: Is It Language Specific?

There were various attempts to quantify formulaic sequences in English, showing that they are a central phenomenon in language, accounting for at least 30-50% of discourse (Conklin and Schmitt, 2012). However, it is still debatable if these results can be generalized for other languages. The paper looks at the use of two types of formulaic sequences (collocations and lexical bundles) in Lithuanian language and compares the results to similar studies on English language. The paper sets out to answer two research questions:

- Are collocations and lexical bundles as frequent in Lithuanian as they are in English?
- Can the methodologies used for English language be easily applicable for extracting formulaic sequences in Lithuanian?

A corpus based study was carried out to answer these research questions. The corpus used in the study was compiled from the texts of portal www.delfi.lt and consisted of 4.5 million running words. It was analysed using *Antconc* software (Anthony, 2011) and *Microsoft Excel* spreadsheets.

The results of the study suggest that lexical bundles do not seem to be an important category of formulaic sequences in Lithuanian language as lexical bundles extracted based on exactly the same criteria as for English language were extremely infrequent in DELFI corpus: while in English lexical bundles were shown to account for at least 20% of discourse, these lexical bundles in DELFI corpus accounted for a bit less than 0.5%.

As far as the collocations are concerned, they seem to be an important category of formulaic sequences in Lithuanian and should be analysed further. One thing that has to be somehow accounted for, though, is their formal variation, suggesting that analysing lemmatized data would probably be more meaningful.

Hence the paper shows that some of the categories, which have already been extensively analysed based on English language, are equally important for Lithuanian, while others seem to be not relevant for Lithuanian data. This suggests that while

formulaicity seems to be a universal phenomenon, different languages probably do have different phraseological profiles and therefore more data on languages other than English can help getting better insights into the formulaic nature of language.

Prielinksnio *dėl* konstrukcijos administracinėje kalboje

Pranešime bus mėginama išsiaiškinti intensyvaus prielinksnio *dėl* konstrukcijų plitimo administracinėje kalboje priežastis, santykius su konkurentais, aiškiau apibūdinti kintančius reikšmės atspalvius ir aptarti probleminius vartosenos atvejus.

Prielinksnis *dėl* bendrinėje kalboje dažniausiai vartojamas žymint priežastį, tikslą, nuolaidą. Gana plati šio prielinksnio reikšmė sudarė sąlygas jo konstrukcijoms ypač išplisti administracinėje kalboje. *Kanceliarinės kalbos patarimuose* parašyta, kad su prielinksniu *dėl* sudaromos tvarkomųjų dokumentų (nutarimų, įsakymų) ir raštų antraštės: ***Dėl*** žemės ūkio produktų kainų (nutarimas); ***Dėl*** premijų skyrimo (įsakymas); ***Dėl*** asmenvardžių rašymo (raštas). Taip pat sudaromi ir potvarkių, dekretų, sprendimų, kai kurių įstatymų pavadinimai. Būtent pagal šių pavadinimų struktūros analogiją pradėti daryti ir kitokių, ypač verstinių Europos Sąjungos (toliau – ES) institucijų dokumentų pavadinimai, kur prielinksnio *dėl* konstrukcijos plačiai vartojamos objekto turiniui ir su juo susijusiems dalykams nusakyti, gali reikšti nusakomojo dalyko pobūdį ar tiesiog apimamą sritį, pvz.: *Tarybos direktyva dėl Sąjungos piliečių užsienyje konsulinės apsaugos, Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas dėl variklinių transporto priemonių garso lygio; Komisijos komunikatas dėl bendros Europos geležinkelių erdvės plėtros; Žalioji knyga dėl Europos piliečių iniciatyvos; Tarybos rezoliucija dėl Europos daugiakalbystės strategijos; Tarybos išvados dėl Europos bendradarbiavimo švietimo ir mokymo srityje; skundas dėl sprendimo pakeisti nekilnojamojo turto rūšį.*

Administracinės lietuvių kalbos specialistas Pranas Kniūkšta (žr. *Kanceliarinės kalbos patarimus*) gana griežtai skyrė prielinksnių *dėl* ir *apie* reikšmes ir rekomendavo jų nepainioti, tačiau prielinksnis *dėl* dažnai nukonkuruoja rečiau vartojamą prielinksnį *apie*, pvz.: *apklausa dėl bandomojo projekto* (plg. *apie bandomąjį projektą*); *nuomonė dėl Komisijos finansų valdymo* (plg. *apie Komisijos finansų valdymą*), taip pat ir kitus prielinksnius, pvz.: *bendras požiūris dėl muitų politikos* (plg. *į muitų politiką*). Prano Kniūkštos nuomone, prielinksnio *dėl* konstrukcija nepageidautina prašymo pavadinime (*prašymas dėl atostogų*), nes šis prielinksnis rodo ne tiesioginį objektą, o tik apimamą sritį.

Lietuvoje rengiamų dokumentų pavadinimuose prielinksnio *dėl* konstrukcijas platina ir įvairių atsakingų valstybės institucijų parengtos tipinės dokumentų formos, pvz. Dokumentų rengimo taisyklėse pažymos pavyzdyje rašoma *Pažyma dėl (apie), o Prašymo dėl pritarimo įsigyti brangių medicinos prietaisų* formą patvirtino sveikatos apsaugos ministras.

Vietoj pagrindinio dokumentų pavadinimų struktūros tipo – kilmininko junginio – ES institucijų tekstuose taip pat mėgina įsitvirtinti prielinksnio *dėl* konstrukcijos; jei galima rinktis, pagrindinis raiškos variantas turėtų būti kilmininko junginys, pvz.: *deklaracija dėl delegacijų vidaus valdymo ir kontrolės sistemų* (plg. *delegacijų vidaus valdymo ir kontrolės sistemų deklaracija*); *Europos planas dėl kovos su skurdu ir socialine atskirtimi* (plg. *Europos kovos su skurdu ir socialine atskirtimi planas*); *Teminė programa dėl aplinkos ir tvaraus gamtinių išteklių valdymo* (plg. *Teminė aplinkos ir tvaraus gamtinių išteklių valdymo programa*). Tokios konstrukcijos reikalingos tais atvejais, kai gali susidaryti dviprasmybė dėl kilmininko vietos ar kelių kilmininkų, pvz.: *Europos strategija dėl vaikams geresnio interneto*; *Europos planas dėl automobilių pramonės*.

Prielinksnio *dėl* konstrukcijos administracinėje lietuvių kalboje labai paplito (ypač verstiniuose ES institucijų tekstuose) ir šiuo metu nebelaikytinos klaida pažymų ar prašymų pavadinimuose, tačiau tais atvejais, kai iš vartosenos stumia įprastus raiškos būdus, vertinamos kaip šalutiniai normos variantai.